

Parlementaire perceptie van terrorisme

De verandering in het spreken over terrorisme in
de Nederlandse Tweede Kamer der Staten-
Generaal (1970-2004)

Thom de Kruijf

S4167848

Masterscriptie 2015-2016

15 juni 2016

Begeleidend docent: Casper Kirkels

Aantal woorden: 15.721

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Status Quaestionis	3
Faseringen terrorisme	6
Methode	8
Hoofdstuk 1 – Moluks terrorisme	13
§1.1 1970: Zuid-Molukse bezetting van de Indonesische Ambassade te Wassenaar	14
§1.2 1975: Treinkaping Wijster en bezetting Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam.	16
§1.3. 1977: Treinkaping De Punt en gijzeling school Bovensmilde.	21
§1.4. 1978: Bezetting van het Provinciehuis Drenthe.	24
Tussenbalans	25
Hoofdstuk 2 – RaRa-terrorisme	26
§2.1 1985-1987: Brandstichting bij Makro-vestigingen en Shellstations	26
§2.2 1990-1991: Brand- en bomaanslagen bij Marechaussee-kazernes in Oldenzaal en Arnhem en bomaanslagen op het ministerie van Binnenlandse Zaken en het huis van (toenmalig) staatsecretaris van Justitie Aad Kosto.	30
Tussenbalans	31
Hoofdstuk 3 – De moord op Theo van Gogh	33
§3.1 2004: De moord op Theo van Gogh	34
Tussenbalans	37
Conclusie	38
Literatuurlijst	44

Inleiding

De wereld is sinds halverwege de negentiende eeuw getuige van honderden terroristisch gemotiveerde aanslagen. Tot de jaren twintig van de vorige eeuw drukten anarchisten hun stempel op het terrorisme. In de jaren zeventig bepaalden de RAF, IRA en ETA het Europese terroristische klimaat. In die periode kaapten Molukse jongeren tweemaal een trein in Nederland (1975 en 1977). Voor de generatie van toen staan die Molukse treinkapingen nog zeer helder op het netvlies. Bij een jongere generatie staat het terrorisme gepleegd door aan IS en Al-Qaida gelieerde terroristen beter in het geheugen gegrift. Voorbeelden daarvan zijn Madrid (2004), Londen (2005), Parijs (2015) en Brussel (2016). Een symbolisch dieptepunt dat bij alle generaties nog op het netvlies staat is 9/11. Iedereen weet nog waar hij of zij was toen twee vliegtuigen zich in het World Trade Centre (WTC) boorden. Naar aanleiding van die aanslagen sprak Tony Blair het House of Commons toe met de volgende woorden:

‘We need to mourn the dead; and then act to protect the living. Terrorism has taken on a new and frightening aspect. The people perpetrating it wear the ultimate badge of the fanatic: they are prepared to commit suicide in pursuit of their beliefs.’¹

Ook in het Nederlandse parlement werden woorden van dergelijke strekking uitgesproken. Minister-president Wim Kok sprak de Tweede Kamer als volgt toe:

‘Duizenden onschuldige mensen zijn van het leven beroofd door de weerzinwekkende daden van zieke, terroristische geesten. Mensen aan het werk in kantoorgebouwen of wandelend op straat, passagiers en bemanningsleden van vliegtuigen werden het slachtoffer van een lafhartige aanslag op hun leven. [...] De rampzalige gebeurtenissen van gisteren verplichten ons om iedere vorm van terrorisme, nationaal of internationaal, met nog meer kracht te bestrijden. Het is hier dat de democratische krachten in de wereld de handen ineen moeten slaan. De bestrijding van terrorisme heeft meer dan ooit prioriteit.’²

Terrorisme is van alle tijden, maar met de aanslag op het WTC introduceerde er zich een fenomeen zonder historische voorlopers; het “nieuwe terrorisme”. Is dit nieuwe terrorisme

¹ Verslag Handsards van het House of Commons (HC), 14 september 2011: International Terrorism and Attacks in the USA’ 606-616, alhier 606-607.

² Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) 2001-2002, 12 september 2001, 6255-6256.

echter wel zo nieuw als wordt verondersteld? Die vraag staat centraal in deze historische scriptie.

Status Quaestionis

Er bestaat een wildgroei aan definities over het begrip terrorisme. De Verenigde Naties (VN) ontbeert een definitie van terrorisme waarover consensus bestaat. De Europese Unie (EU) is pas in 2002 tot overeenstemming gekomen over de definiëring van terrorisme. Desondanks houden diverse lidstaten er definities op na, die niet geheel corresponderen met de door de EU opgestelde definitie.³ Dat er politiek gezien een wirwar aan definities bestaat mag duidelijk zijn. Dit probleem beperkt zich echter niet alleen tot politieke instituties. Ook in de wetenschap speelt een probleem rondom de definitie van terrorisme zoals in op de hierboven geschetste situatie: over het begrip terrorisme bestaat in de wetenschappelijke kring die zich bezig houdt met terrorisme geen precieze en eensluidende definitie. Ook bestaat er over de inhoud van het begrip geen consensus. Deze problemen zijn binnen de wetenschappelijke discussie over terrorisme welbekend en intensief onderzocht.⁴ De Amerikaans-Poolse historicus en terrorismedeskundige Walter Laqueur stelt zelfs het volgende: *‘een alomvattende definitie van terrorisme bestaat niet en zal in de toekomst niet gevonden worden.’*⁵ Amerikaans terrorisme-expert Jeffrey Simon wees in 1994 zelfs op het gebruik 212 verschillende definities over de gehele wereld.⁶ Ondanks het ontbreken van een consensus over de definitie van terrorisme is er enige regelmaat en ordening aan te brengen binnen de verschillende definities die door wetenschappers worden gehanteerd.

De Zwitserse Nederlander Alex Schmid en de Nederlander Albert Jongman, beiden terrorisme-expert, onderkennen 109 verschillende definities waaruit zij 22 gemeenschappelijke kenmerken hebben gefilterd. Op basis van de frequentie van deze kenmerken binnen de 109 verschillende definities zijn zij tot een definitie gekomen waarin de meeste van deze 22 kenmerken zijn verenigd:

‘Terrorism is an anxiety-inspiring method of repeated violent action, employed by

³ Olof Craenen, *‘New Terrorism’ of Oud Nieuws’: ETA en het Islamistische Terrorismen in Spanje* (Utrecht, 2008), 5.

⁴ Zie: Omar Malik, *Enough of the Definition of terrorism!* (Londen, 2001). Boaz Ganor, ‘Defining terrorism: is one man’s terrorist another man’s freedom fighter?’, *Police practice and research* 3:4 (2002), 287-304. H. Cooper, ‘Terrorism – the problem of definition revisited’, *American behavioral scientist* 44:6 (2001), 881-893. Alex Schmid, ‘Frameworks for conceptualising terrorism’, *Terrorism and political violence* 15: 3 (2003), 197-221. Alex Schmid, ‘Terrorism the definitional problem’, *Journal of international law* 36:1 (2004), 375-420.

⁵ Walter Laqueur, *A history of terrorism*, (Londen, 1977), 7.

⁶ Jeffrey Simon, *The terrorist trap* (Bloomington, 1994), 29.

*(semi-) clandestine individual, group or state actors, for idiosyncratic, criminal or political reasons, whereby — in contrast to assassination— the direct targets of violence are not the main targets. The immediate human victims of violence are generally chosen randomly (targets of opportunity) or selectively (representative or symbolic targets) from a target population, and serve as message generators. Threat- and violence-based communication processes between terrorist (organization), (imperilled) victims, and main targets are used to manipulate the main target (audience(s)), turning it into a target of terror, a target of demands, or a target of attention, depending on whether intimidation, coercion, or propaganda is primarily sought.*⁷

Schmid en Jongman leggen de nadruk in hun definitie op het feit dat het slechts een middel (“method”) is om een bepaald doel te bereiken. Criminoloog en deskundige op het gebied van politiegiedenis Cyrille Fijnaut benadrukt in een uitgave van *Het tijdschrift voor de politie* uit 1983 dat het slechts gaat om een methode en niet om een uitgebreide politieke strategie.⁸

In andere studies zoals *Terrorisme en West-Europa* (1986) van terrorismekenner C. Visser, verbonden aan het Clingendael Instituut en recenter *The challenges of conceptualizing terrorism* (2004) van politicoloog Leonard Weinberg et al., wordt de nadruk gelegd op het feit dat zij terrorisme zien als een tactiek of politieke strategie. Visser definieert terrorisme als volgt:

‘Terrorisme is dan een politiek-militaire strategie of tactiek, geboren uit armoede, wegens gebrek aan militair potentieel en politieke invloed. Het is de meest rudimentaire, minst kostbare vorm van georganiseerd politiek geweld. (...) Het is de strategie of tactiek van een semi-clandestien georganiseerde groep, die bij de strijd tegen de gevestigde autoriteit ter bevordering van haar politieke idealen heeft besloten tot het aanwenden van geweld als voornaamste middel van overreding.’⁹

Het verschil tussen methode en strategie/tactiek ligt in het feit dat Jongman en Schmid het

⁷ Alex Schmid en Albert Jongman, *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, databases, theories and literature* (Amsterdam, 1988).

⁸ Cyrille Fijnaut, ‘Politiek terrorisme en politie’, *Het tijdschrift voor de politie* 45:12 (1983), 627-632, alhier 627. Geciteerd in: Melinda Gijsberse, *Het dossier RaRa (1985-1993) Contraterrorisme in de lange jaren tachtig (politie, Justitie en BVD)* (Utrecht, 2008), 16.

⁹ C. Visser, *Terrorisme en West-Europa* (Den Haag, 1986), 12-13. Geciteerd in: Melinda Gijsberse, *Het dossier RaRa (1985-1993) Contraterrorisme in de lange jaren tachtig (politie, Justitie en BVD)* (Utrecht, 2008), 16.

slechts als middel zien om een hoger doel te bereiken, terwijl het bij strategie/tactiek een bewuste en uitgedachte keuze is om terrorisme te hanteren. Weinberg et al. destilleren 73 definities uit 53 artikelen uit drie leidende academische tijdschriften over terrorisme en poneren de volgende consensus-definitie: *'Terrorism is a politically motivated tactic involving the threat or use of force or violence in which the pursuit of publicity plays a significant role.'*¹⁰ Weinberg et al geven in hun definitie reeds aan dat publiciteit een significante rol speelt. Nederlandse terrorismedeskundigen Bob de Graaff en Beatrice de Graaff gaan daarin nog een stap verder en problematiseren het definiëren het terrorisme *an sich*: *'But the definition of the problem, in this case terrorism, is a problem in itself. There are hundreds of definitions [...] By defining terrorism in a particular way [...] may be setting their own standards for success.'*¹¹ Ze betrekken met hun idee van “performative power” communicatie in de definitie van terrorisme.¹² Niet voor niets noemt Bob de Graaff in zijn openingsrede van het academisch jaar in 2007 (‘Something in the air. Terrorism als kunst.) terrorisme *‘een manier van communiceren [die] kan niet bestaan zonder woorden. [...] Terrorism is: een gewelddadige manier van een minderheidsgroepering of individu om een onderwerp op de politieke agenda te krijgen, te houden of te prioriteren.’*¹³ Met deze woorden sloot hij zich aan bij de “methode-stroming” door terrorisme een manier of methode te noemen, al doet hij de belangrijke toevoeging dat het in essentie gaat om communicatie.

Naast deze communicatie-definitie heeft eerdergenoemde Alex Schmid in de loop der jaren een academische consensus-definitie ontwikkeld die de “methode”- en “strategie/tactiekschool” verenigd:

'Terrorism refers, on the one hand, to a doctrine about the presumed effectiveness of a special form or tactic of fear-generating, coercive political violence and, on the other hand, to a conspiratorial practice of calculated, demonstrative, direct violent action without legal or moral restraints, targeting mainly civilians and non-combatants, performed for its propagandistic and psychological effects on various audiences and

¹⁰ Leonard Weinberg, Ami Pedahzur en Sivan Hirsch-Hoefler, ‘The challenges of conceptualizing terrorism’, *Terrorism and political violence*, 16:4 (2004), 777-794, alhier 786.

¹¹ Beatrice de Graaf en Bob de Graaff, ‘Bringing politics back in: the introduction of the ‘performative power’ of counterterrorism’, *Critical Studies on Terrorism* 3:2 (2010), 261-275, alhier 263-265.

¹² Performative power: De ‘performance’ van terroristen is gebaseerd op de reactie van het volk. De overheid kan de beeldvorming over een aanslag beïnvloeden. Op die wijze kan een ‘theater van de angst’ ontstaan, waarbinnen terroristen en overheid allebei een andere rol toebedeeld krijgen. Met deze ‘tool’ valt te analyseren of er wel of juist geen sprake is van het creëren of juist niet creëren van een ‘theater van de angst’.

¹³ Bob de Graaff, *Something in the air. Terrorism als kunst.* (2007). Geciteerd in: Melinda Gijsberse, *Het dossier RaRa (1985-1993) Contraterrorisme in de lange jaren tachtig (politie, Justitie en BVD)* (Utrecht, 2008), 17.

*conflict parties.*¹⁴

In deze scriptie zal bovenstaande consensus-definitie gehanteerd worden wanneer het gaat om terrorisme.

Faseringen terrorisme

Ongeacht welke definitie van terrorisme eenieder hanteert zijn veel wetenschappers, politici en analisten ervan overtuigd dat er een nieuwe vorm van terrorisme is ontstaan met de intrede van terrorisme met een Islamitische inslag.¹⁵ Binnen de wetenschappelijke kring die zich bezighoudt met terrorisme is er sprake van een *shift* die spreekt van nieuw terrorisme. Dit idee, opgekomen naar aanleiding van 9/11 en eerdere aanslagen op Amerikaanse ambassades door moslimterroristen¹⁶, gaat uit van een viertal nieuwe aspecten. Dit nieuwe terrorisme kent zijn oorsprong in religie, maakt willekeurige slachtoffers, gebruikt massavernietigingswapens en is internationaal en grensoverschrijdend actief.¹⁷ Terrorismedeskundige Ian Lesser is een van die wetenschappers die meent dat er sprake is van een nieuwe vorm van terrorisme. Lesser beweert in *Countering the new terrorism* dat het nieuwe terrorisme de ‘*canonical terrorist hierarchies*’ vervangt.¹⁸ Als gevolg van de stellingname dat er een duidelijke breuk is tussen het oude en nieuwe terrorisme ontstaat er een analysekader waarbij de historische veranderlijkheid van terrorisme teniet wordt gedaan. Oud en nieuw terrorisme worden gezien als twee onveranderlijke fasen. De historische veranderlijkheid is echter subtieler en genuanceerder dan wordt verondersteld door Lesser. Walter Laqueur sloot zich met zijn boek *No end to war* aan bij Lessers benadering. Laqueur ziet cruciale verschillen tussen het oude en nieuwe terrorisme, bijvoorbeeld: ‘*until recently, terrorism was, by and large, discriminate, selecting its victims carefully. It was, more often than not, propaganda by deed.*’¹⁹

Dat ook een gerenommeerd terrorisme-expert als de Amerikaanse historicus Bruce Hoffman zich aansloot bij de a-historische benadering van terrorisme zorgde er niet voor dat de (spaarzame) kritiek op het concept nieuw terrorisme verstomde.²⁰ De Nederlandse historicus

¹⁴ Alex Schmid, *Handbook of Terrorism Research* (Londen, 2011), 86-87. *Evenals*: Alex Schmid, ‘The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism’, *Perspectives on terrorism* 6:2 (2012), 158-159, alhier 158.

¹⁵ Zie Alexander Spencer, ‘Questioning the concept of ‘New Terrorism’, *Peace Conflict & development* 1:8 (2006), 4.

¹⁶ Onder andere de aanslagen op de Amerikaanse ambassades in Tanzania en Kenia (1998).

¹⁷ Craenen, ‘*New Terrorism*’ of *Oud Nieuws*’, 19-22.

¹⁸ Ian Lesser ‘Countering the new terrorism: implications for strategy’, 87. In: Ian Lesser et al., *Countering the new terrorism* (Washington D.C., 1999).

¹⁹ Walter Laqueur, *No end to war: terrorism in the twenty-first century* (New York, 2004), 9.

²⁰ Bruce Hoffman, ‘Terrorism trends and prospects’. In: Ian Lesser et al, *Countering the new terrorism* (Washington D.C., 1999). En Bruce Hoffman, ‘Rethinking Terrorism and Counterterrorism Since

Isabelle Duyvestein constateert in ‘How new is the new terrorism’ dat het nieuwe terrorisme een wijdverbreid concept is dat door weinigen bekritiseerd wordt.²¹ Duyvestein betreurt het uit dat oogpunt dat vooral de politieke en sociale wetenschappen aandacht geven aan het fenomeen terrorisme en niet de historische wetenschap. Juist omdat de tegen-historische benadering van terrorisme – ook door historici – geschiedwetenschappelijk onderzoek naar terrorisme niet stimuleert. Duyvestein poneert dan ook de stelling dat er meer (vergelijkend) historisch onderzoek moet komen naar terrorisme, omdat de dominantie van de eerder genoemde wetenschappen ertoe geleid heeft dat ‘*the label new has largely gone unquestioned but more importantly that a systematic, large scale, and cross-case comparison of historical cases has to date not been written.*’²²

De Amerikaanse politicoloog David Chris Rapoport introduceerde in de nasleep van 9/11 zijn artikel ‘Four waves of terrorism’. Daarin introduceert Rapoport het idee dat er vier golven van terrorisme bestaan. Rapoport, voorstander van het continuïteitsdenken over terrorisme, stelt dat deze golven te zien zijn als trends van ongeveer 25 jaar waarbinnen bepaalde technieken en/of stijlen van terroristische organisaties te plaatsen zijn. Rapoport laat met zijn vierde golf (islamitisch religieus gerelateerd terrorisme, vanaf 1979) zien dat er wel sprake is van een ontwikkeling in terrorisme, maar dat dit historisch te verklaren is. Nog belangrijker is dat Rapoport dus meent continuïteit te zien.²³ Aan de andere kant werd Rapoport's analyse ook gebruikt door voorstanders van new terrorism om hun argumentatie kracht bij te zetten. De Amerikaanse politicologe Brigitte Nacos stelt in *Terrorism and Counterterrorism* vast dat er sprake was van een nieuwe vorm van terrorisme, omdat deze “catastrophic” was. Op basis van die constatering en in combinatie met Rapoport's ‘four waves’ legt zij de scheidslijn tussen oud en nieuw terrorisme tussen de derde en vierde golf.²⁴ Er bestaan op dit moment dus twee gangbare modellen. Het, door vier golven gekenmerkte, model-Rapoport en het model-Lesser/Laqueur dat uitgaat van twee onveranderlijke historische fasen, te weten: oud en nieuw terrorisme.

In 2007 publiceerden de Nederlandse historici Isabelle Duyvestein en Beatrice de Graaf de bundel *Terrorisme en hun bestrijders: vroeger en nu*. In deze bundel worden door negen terrorismedeskundigen de historische en maatschappelijke achtergronden van het

9/11’, *Studies in Conflict & Terrorism* 25 (2002), 303-316.

²¹ Isabelle Duyvestein, ‘How new is the new terrorism’, *Studies in Conflict & Terrorism* 27 (2004), 439-454, alhier 439.

²² Duyvestein, ‘How new is the new terrorism’, 440.

²³ David Chris Rapoport, ‘Four waves of terrorism’, 46-73. In: Audrey Kurth Cronin en James Ludes (red.), *Attacking Terrorism* (Washington, 2004).

²⁴ Brigitte Nacos, *Terrorism and Counterterrorism: Understanding Threats and Responses in the Post-9/11 World* (Londen, 2006), 36-44.

terrorisme beschreven.²⁵ Met *Terrorisme en hun bestrijders* stellen onder andere Duyvestein en De Graaf een aantal kritiekpunten vast ten aanzien van de bestudering van het terrorisme. Naast eurocentrisme en gebrek aan context en langetermijnvisie dat het debat over terrorisme domineert, stellen Duyvestein en De Graaf in de inleiding van *Terrorisme en hun bestrijders* dat het gebruik van “labels” een overheersend verschijnsel is in studies over terrorisme.²⁶

Dat juist De Graaf kritiek levert op het “labelen” van terrorisme mag enigszins opmerkelijk worden genoemd. Een goed voorbeeld van het ‘labelen’ van terrorisme is de indeling in vier golven zoals Rapoport die voorstaat. Opvallend is dat Beatrice de Graaf zich in mediaoptredens bij de *Universiteit van Nederland* en *Nieuwsuur* uitliet als voorstander van de vierstromingen indeling van Rapoport.²⁷ In navolging van *Terrorisme en hun bestrijders* publiceerde Beatrice de Graaf in 2010 *Theater van de angst: de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika*. In *Theater van de angst* laat de Graaf de resultaten zien van haar vergelijkende onderzoek naar de performance van terroristen in de jaren zeventig – ofwel: de performance van terroristen in de derde golf van Rapoport.²⁸ De eerdere kritiek van De Graaf op Rapoport lijkt zich dan ook niet te richten op het feit dat hij vier golven definieert, daarmee impliceert Rapoport immers de historische ontwikkeling die door De Graaf wordt ondersteund. Het continuïteitsdenken van Rapoport door middel van vier golven kent nog veel haken en ogen door de relatieve nieuwigheid ervan. Een beter alternatief om het terrorisme in te delen in golven zonder afbreuk te doen aan continuïteit is er echter vooralsnog niet.²⁹

Methodie

In deze masterscriptie zal het Nederlandse parlementaire debat over het Molukse terrorisme, het RaRa-terrorisme en het Islamitisch (religieus) terrorisme naast het wetenschappelijke debat over oud en nieuw terrorisme worden gelegd. In het bijzonder zal in deze masterscriptie aandacht zijn voor de ‘four waves’-theorie van David Rapoport. In de Status Quaestionis is reeds aandacht geweest voor de theorie van deze Amerikaanse politicoloog en terrorismedeskundige. In deze stand van het onderzoek is echter niet de theorie in zijn geheel

²⁵ Isabelle Duyvenstein en Beatrice de Graaf, 'Inleiding Terroristen en hun bestrijders: vroeger en nu', 7-8. In: Isabelle Duyvenstein en Beatrice de Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders: vroeger en nu* (Amsterdam, 2007).

²⁶ Duyvestein en De Graaf, ‘Terroristen en hun bestrijders’, 9.

²⁷ Zie de televisie-uitzendingen van *Universiteit van Nederland* op 10 maart 2015 en *Nieuwsuur* op 18 november 2015.

²⁸ Beatrice de Graaf, *Theater van de angst: de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam, 2010).

²⁹ Zie het feit dat Rapoport's indeling door voor- en tegenstanders van het concept nieuw terrorisme gebruikt wordt.

gepresenteerd. Daarvoor is de methodesectie een betere plaats, omdat Rapoports theorie nauw verband houdt met de methode die wordt gebruikt in deze historische scriptie.

Rapoport betoogt dat er vier golven zijn op het gebied van terrorisme. Deze golven zijn te zien als trends waarbinnen bepaalde technieken en stijlen passen. Rapoport stelt dat deze golven vaak samenvallen met de inventie van nieuwe technologieën op het gebied van wapens, transport en communicatie. Hij onderscheidt vier golven:

- I. Anarchistisch terrorisme (1880-1920).
- II. (Anti-)Koloniaal terrorisme (1920-1960)
- III. (Nieuw-)Links terrorisme (1960-1979)
- IV. (Islamitisch) Religieus geïnspireerd terrorisme (vanaf 1979)

Er zijn twee bezwaren bij het gebruik van Rapoports theorie. Ten eerste zijn terroristische groeperingen als bijvoorbeeld IRA en ETA ontsproten in de tweede golf, maar werden pas daadwerkelijk terroristisch actief in de derde golf. Rapoport spreekt hierbij over het overleven van de *original wave* en noemt deze vorm van terrorisme “hybride”.³⁰ Een tweede probleem is het feit dat Rapoports theorie, logischerwijs, veralgemeniseerd is. Het terrorisme in Nederland is in zijn theorie niet specifiek meegenomen. Rapoports indeling zal voor Nederland dan ook problematisch blijken. Deze twee problemen met de “four waves”-theorie kunnen de onderzoeksopzet gecompliceerd maken wanneer men casussen uit de vier verschillende golven wil onderzoeken. Zo is dat ook in dit onderzoek het geval. Het Moluks terrorisme ontsproot in de tweede golf, maar werd in Nederland pas actief in de periode 1960-1979.³¹ Zo ook het RaRa-terrorisme dat ideologisch gezien onder het (Nieuw-)Links terrorisme valt, maar zich qua tijd afspeelt in de vierde golf. Beide zijn dus, in terminologie van Rapoport, hybride. Gezien het feit dat beide stromingen ideologisch gezien binnen respectievelijk de tweede en derde golf vallen, worden zij in deze scriptie verondersteld als afkomstig uit die golf.

Het Nederlandse parlement functioneert idealiter als spiegel van de maatschappij en op dat vlak zou eventueel iets gezegd kunnen worden over de perceptie van terrorisme door Nederlanders. Dat is echter enigszins té idealistisch en daarom zal dit onderzoek zich primair focussen op de perceptie door parlementariërs uit de Tweede Kamer. Zodoende kan men ook uitspraken doen over de fasering van terrorisme. Werd door Tweede Kamerleden het Moluks,

³⁰ David Chris Rapoport, 'Four waves of terrorism', 46-73. In: Audrey Kurth Cronin en James Ludes (red.), *Attacking Terrorism* (Washington, 2004).

³¹ Het nationalisme in Indonesië kwam pas relatief laat op gang. Zie: H. Smeets en F. Steijlen, *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Utrecht 2006), 36. En: F. Steijlen, *RMS. Moluks Nationalisme in Nederland 1951-1994. Van ideaal tot symbool* (Amsterdam 1996), 35.

het RaRa-terrorisme en de moord op Theo van Gogh als radicaal nieuw ervaren en is de indeling zoals Rapoport die maakte te verdedigen? Bij eerder onderzoek naar “new terrorism” is nog niet gekeken naar het spreken over terrorisme in parlementen (en specifiek de Tweede Kamer). Daarom wordt getracht in deze historische scriptie aansluiting te vinden bij de nieuwe benadering van De Graaff en De Graaf waarin communicatie over terrorisme als nieuw aspect binnen terrorismeonderzoek van groot belang is. Immers, het gaat hier om het spreken over terrorisme in de Tweede Kamer en in hoeverre dit als nieuw werd gepercipieerd. Tegelijkertijd probeert deze scriptie een leemte in het onderzoeksveld te vullen doordat het een nieuw aspect aanboort. Wederom gaat het om parlementair spreken over terrorisme. Op die wijze wordt getracht een bijdrage te leveren aan het ‘new terrorism’-debat. Deze scriptie is gebaseerd op debatten die plaatsvonden in de Tweede Kamer. Het doel is te destilleren wat de visie van de toenmalige parlementariërs was op terrorisme door een analyse van de Tweede Kamerdebatten. Deze visies zijn niet altijd makkelijk te ontwarren, gezien het feit dat uitspraken niet altijd direct de intenties erachter blootleggen. Daarom moeten uitspraken in de Tweede Kamer bezien worden in respectievelijk de historische context, institutionele habitat en politieke achtergrond. Daarom is deze studie meer dan alleen een politieke analyse van de debatten: het is een poging om verschillende ideeën over terrorisme en de door Rapoport veronderstelde nieuwigheid ervan bloot te leggen. Dit resulteert in de volgende hoofdvraag: Hoe veranderde het debat over terrorisme in de Nederlandse Tweede Kamer der Staten-Generaal omtrent het Molukse terrorisme (1970-1978), het RaRa-terrorisme (1985-1991) en de moord op Theo van Gogh (2004)? Het betoog vangt aan met de eerste deelvraag: een analyse van het parlementaire spreken over het Moluks terrorisme tussen 1970 en 1978. De tweede deelvraag gaat over hoe er gesproken werd over het RaRa-terrorisme tussen 1987 en 1991. De laatste deelvraag behandelt het debat over de moord op Theo van Gogh in 2004.

In deze masterscriptie worden dus de Tweede Kamer debatten over drie verschillende golven terrorisme geanalyseerd. Om die analyse behapbaar te maken, zijn er zeven casussen geselecteerd uit de terroristische historie die Nederland rijk is. Ten eerste moet er sprake zijn van een terroristische aanslag. Er is alleen sprake van een analyseerbaar debat als er daadwerkelijk sprake was van een terroristische aanslag. Dat is dus alleen het geval wanneer de Binnenlandse Veiligheidsdienst(BVD)/Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst faalde in het voorkomen van een terroristische aanslag. Debatten over het voorkomen van terrorisme worden daarom niet bekeken in deze scriptie. Logischerwijs moeten de gekozen casussen ook voldoen aan de in deze scriptie vastgestelde definitie van terrorisme. Zo wordt bijvoorbeeld de moord op Pim Fortuyn (2002) niet meegenomen, omdat die moord niet terroristisch was.

Die moord was puur politiek van aard en diende geen hoger propagandistisch doel. Ten tweede is de keuze voor de gekozen casussen gebaseerd op de hoeveelheid parlementaire aandacht voor de aanslagen uit de drie golven. Ten derde is gekozen voor “Nederlands terrorisme”. Aanslagen door het Japanse Rode Leger (1974), Rote Armee Fraktion (1977 en 1978), IRA (1979, 1988 en 1990) of ETA (1989 en 1990) waren niet dermate structureel van aard op Nederlands grondgebied om mee te nemen in dit onderzoek. Er was bij deze aanslagen meer sprake van ‘verkeerde plaats, verkeerde moment’ en ze hadden een veel meer incidenteel karakter. De moord op Theo van Gogh, het RaRa-terrorisme en het Moluks terrorisme waren daarentegen wel gericht tegen Nederlandse publieke personen, Nederlandse bedrijven of de Nederlandse staat in het bijzonder.

Naast aanslagen uit deze drie ‘waves’ is er in dit onderzoek geen plaats voor een casus uit de eerste golf. Ten eerste is er weinig tot geen parlementaire aandacht geweest voor anarchistisch terrorisme. Ten tweede *[ging] de golf anarchistische aanslagen die Europa in de late negentiende eeuw teisterde, aan Nederland voorbij. [...] Overal in de Westerse wereld vonden deze aanslagen plaats. Overal, behalve in Nederland.*³² Op basis van eerdergenoemde selectiecriteria blijven de volgende casussen over te kunnen onderzoeken:

(Anti-)Koloniaal terrorisme:

- 1970: bezetting van de Indonesische residentie te Wassenaar.
- 1975: treinkaping Wijster en bezetting Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam.
- 1977: treinkaping De Punt en gijzeling school Bovensmilde.
- 1978: bezetting van het Provinciehuis Drenthe.

(Nieuw-)Links terrorisme:

- 1985-1987: Brandstichting bij Makro-vestigingen en Shellstations.
- 1990-1991: Brand- en bomaanslagen bij Marechaussee-kazernes in Oldenzaal en Arnhem en bomaanslagen op het ministerie van Binnenlandse Zaken en het huis van (toenmalig) staatsecretaris van Justitie Aad Kosto.

(Islamitisch) Religieus terrorisme:

- 2004: de moord op Theo van Gogh.

Er worden dus in totaal zeven verschillende casussen van drie groeperingen uit drie

³² Wouter Klem, *Dynamiet op de dam: De rol van de anarchistische samenzwering bij de institutionalisering en professionalisering van Nederlands veiligheidsbeleid: 1881-1914*(Leiden, 2013), vi.

golven geanalyseerd. Er is bewust gekozen om géén krantenonderzoek te doen als aanvulling op de analyse van de *Handelingen* van de Tweede Kamer. Dit heeft het voordeel dat, gezien de tijdsbesparing, het de mogelijkheid geeft om óók te analyseren of binnen een bepaalde “wave” door tijdgenoten al een verandering werd waargenomen. Aan de andere kant heeft het bekijken van alleen de *Handelingen* een ander voordeel: uitspraken van parlementariërs kunnen gezien worden in hun institutionele habitat, politieke achtergrond en historische context. Wanneer krantenonderzoek in het onderzoek zou worden meegenomen, is de institutionele habitat meerledig. Intenties achter uitspraken in kranten hebben namelijk andere intenties dan uitspraken in de Tweede Kamer.

Zoals eerder vermeld zal in het eerste hoofdstuk het parlementaire debat over het Moluks terrorisme worden behandeld. Tekstueel gezien ligt het zwaartepunt in dit hoofdstuk, omdat daar het meeste bronmateriaal voorhanden was. Het tweede hoofdstuk gaat over het RaRa-terrorisme en het derde hoofdstuk gaat over de moord op Theo van Gogh. Elk hoofdstuk zal worden ingeleid met een à twee alinea’s context. Het geheel zal worden afgesloten met een conclusie waarin zal worden teruggegrepen op de vraag hoe het parlementair debat over terrorisme aangaande de benoemde casussen veranderde. Ook zal worden teruggegrepen naar de bredere probleemstelling door te kijken of de theorie van Rapoport te verdedigen is. Deze hoofdstukken zijn, qua bronmateriaal, bijna uitsluitend gebaseerd op *Handelingen* van de Tweede Kamer. Slechts voor de contextuele verbanden is gebruik gemaakt van secundaire literatuur. Daarnaast zijn de verslagen van de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten bekeken. Daar waar die verslagen van waarde zijn voor het betoog, wordt dit behandeld in de lopende tekst. Ook is een enkele keer gebruik gemaakt van een verslag van een mondeling overleg. Om de contextuele inleiding te schrijven is gebruik gemaakt van secundaire literatuur.

Hoofdstuk 1 – Moluks terrorisme

Na de bloedige onafhankelijkheidsstrijd die Indonesië voerde tegen Nederland, riepen een aantal Zuid-Molukse leiders op 25 april 1950 op Ambon de Republiek Maluku Selatan (RMS) uit. Deze “opstand” tegen de nieuwe republiek Indonesië werd door de nieuwe machthebbers ter plaatse direct met militair geweld beteugeld. Op de Nederlands-Indonesische rondetafelconferentie van 1949 had de Nederlandse overheid een positieve houding getoond ten opzichte van zelfbeschikking over enkele delen van Indonesië. De Molukkers verwachtten op basis van deze houding steun van de Nederlandse overheid bij hun claim: Die veronderstelde steun bleef echter uit. De Nederlandse overheid erkende de republiek niet, maar sprak wel haar sympathie uit over het gewilde zelfbeschikkingsrecht der Ambonezen. De Nederlandse overheid deed de zaak af als een binnenlandse aangelegenheid van de nieuwe republiek Indonesië. Dat de militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) – waarin veel Zuid-Molukkers dienden – op Java daardoor in een benarde situatie terecht kwamen moge evident zijn: gewenst op Java waren de KNIL’ers niet meer, maar demobilisatie in Ambon was voor KNIL-leden zelf, na de militaire acties door de republiek Indonesië op Ambon, geen optie meer. Om de fragiele relatie met de republiek Indonesië niet te verstoren, besloot de Nederlandse overheid het KNIL ‘tijdelijk’ terug te halen naar Nederland. Direct bij aankomst in Nederland werden de leden van het KNIL ontslagen uit militaire dienst. De Molukkers noch de Nederlandse overheid deed pogingen om de assimilatie en integratie op gang te brengen. Het ging immers slechts om een tijdelijke oplossing.³³ De Zuid-Molukkers kregen dan ook geen kiesrecht.³⁴ Desondanks zou al snel blijken dat het grootste gedeelte van de Zuid-Molukkers niet meer zou terugkeren naar Ambon. In de loop der jaren werd het onafhankelijkheidsstreven van de Molukkers steeds heftiger, maar door het ontbreken van het kiesrecht was er geen parlementaire weg mogelijk om dit streven te bereiken. De tweede generatie Molukkers kende daardoor een agressiever karakter in hun streven naar onafhankelijkheid, hetgeen later zou blijken tijdens de Molukse acties.³⁵

³³ Erwin Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid: gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen in Nederland* (Arnhem, 1994), 113-115.

³⁴ Guno Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland, 1945-2005* (Amsterdam, 2007), 127-132.

³⁵ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid* (Arnhem, 1994), 113-115.

§1.1 1970: Zuid-Molukse bezetting van de Indonesische Ambassade te Wassenaar

Begin september 1970 zou de Indonesische president Suharto een bezoek brengen aan Nederland. De Zuid-Molukkers wilden een gesprek op gang brengen tussen Suharto en de president in ballingschap van de RMS Manusama. Om dat doel te bereiken stonden enkele acties gepland. Dat deze acties zouden uitlopen op de bezetting van de Indonesische Ambassade te Wassenaar ‘*kwam echter als een volledige verrassing*’ voor de Nederlandse overheid.³⁶ In de vroege morgen van maandag 31 augustus 1970 bestormde een groep van 33 Molukse jongeren de Indonesische ambassade. Bij deze bestorming werd hoofdagent Moolenaar dodelijk getroffen. De bezetters van het ambassadegebouw eisten dat Suharto voor acht uur ’s avonds instemde met een gesprek met Manusama. Bij het uitblijven van deze bevestiging zou er een gijzelaar gedood worden.³⁷ *‘De regering [was] niet bereid [...] enige voorwaarde in te willigen, [eisten] dat de gijzelaars vrijgelaten moesten worden, dat de bezetters zich ter beschikking moesten stellen van de politie en dat een normale wetsprocedure zou worden afgewikkeld.*’³⁸ Na interventie van Manusama en dominee Metiary, voorzitter van Badan Persuatan (vertaling: eenheidslichaam RMS), besloten de gijzelnemers zich over te geven.³⁹

Op 1 september 1970 legde minister-president De Jong direct een verklaring af in de Tweede Kamer, waarop meteen het parlementair debat volgde. De Jong trapte het debat af met een verslaglegging van de gebeurtenissen van de afgelopen dag. Daarbij sprak hij zijn diepe deernis uit en legde in zijn openingsbetog nadruk op het feit dat het de Nederlandse samenleving steeds meer ontbrak aan ontzag voor de politie.⁴⁰ Deze maatschappelijke verandering – reeds lopend sinds de jaren ‘60 als reactie op de verzuiling – werd daarmee door De Jong duidelijk aangestipt. Het voorstel over te gebruiken spreektijd van Kamervoorzitter Frans-Jozef van Thiel (KVP) werd direct door Frans Goedhart (Groep-Goedhart) onder vuur genomen. De ex-PvdA’er stelde dat het hier ging om een ‘*hoogst ernstige zaak*’ die niet in luttele minuten kon worden besproken. Van Thiel stelde daar tegenover dat de belangrijkheid van een kwestie niet afgemeten diende te worden in spreektijd, maar in de mogelijkheid een discussie zo actueel en snel mogelijk te voeren. Goedhart drong nogmaals aan op de importantie van deze zaak, omdat het hier ging om de gezagsproblematiek en gezagsschemering. Van Thiel deed de belofte tot enige soepelheid met

³⁶ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 116.

³⁷ Ibidem.

³⁸ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4356.

³⁹ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 121.

⁴⁰ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4356.

betrekking tot de spreektijd.⁴¹

In de lijn der verwachting lag dat de PvdA in deze zaak aan de stoelpoten van het kabinet-De Jong probeerde te zagen: hetgeen de PvdA in de voorafgaande jaren bijna permanent probeerde.⁴² In de persoon van Joop den Uyl trok de PvdA fel van leer tegen het beleid dat gevoerd werd. Den Uyl benadrukte in navolging van Goedhart het uitzonderlijke karakter van deze geweldpleging.⁴³ Opvallend is dat Den Uyl hier sprak over geweldpleging en niet over terrorisme. Dat is niet geheel onlogisch, want in 1970 bestond er nog niet zoiets als contraterrorismebeleid en spreken over terrorisme was dan ook niet gebruikelijk. Toen in 1973 een eerste vorm van contraterrorismebeleid werd gevormd was men nog erg terughoudend met het etiket terrorist, omdat dat het open karakter van de samenleving schade zou kunnen toebrengen.⁴⁴ Naast het benadrukken van de uitzonderlijkheid rekte Den Uyl het debat uit naar bredere thematiek, voor zover dat werd toegestaan door Kamervoorzitter Van Thiel. Den Uyl gebruikt de gebeurtenis om te benadrukken dat er een beleidsvacuüm bestond rondom illegaal wapenbezit en dat de samenleving polariseerde, als gevolg van falen van de regering.⁴⁵

Hans Wiebenga nam namens de PSP het woord. Wiebenga zag in deze gewelddadige actie een *‘eerste voorbeeld in de geschiedenis van ons land, dat een zwaar bewapende overval heeft plaatsgevonden met gebruik van zelfs dodelijk geweld’*. Deze nieuwe verschijningsvorm van geweld typeerde hij als laf, een typering die past binnen het pacifistische karakter van zijn partij.⁴⁶ Deze ‘gesystematiseerde gewelddadige actie’ was beduidend anders dan de bezettingen van universiteiten in 1969 door studenten. Deze vergelijking, gemaakt door de media, was volgens Wiebenga absurd. De bezettingen door studenten waren van een beduidend ander karakter dan de Molukse bezetting van de Indonesische Ambassade in Wassenaar.⁴⁷

De eerdergenoemde Frans Goedhart sprak fermere taal. Goedhart stapte in 1970 uit de PvdA uit onvrede met het opkomende nieuw-links, dat volgens hem ten opzichte van defensie te voorzichtig was.⁴⁸ Ook was Goedhart fel tegenstander van de Molukse zaak. Hij had al in

⁴¹ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4358-4359.

⁴² Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2011), 122.

⁴³ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4359.

⁴⁴ Paul Abels, *‘Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan’*, 121. In: Isabelle Duyvenstein en Beatrice de Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders: vroeger en nu* (Amsterdam, 2007).

⁴⁵ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4359.

⁴⁶ *Ibidem*, 4361.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Madelon de Keizer, *Frans Goedhart, journalist en politicus (1904-1990): een biografie* (Amsterdam, 2012) z.p.

1951 gesteld dat de Molukse claim een ‘exorbitante eis’ was.⁴⁹ Goedhart had ten aanzien van Kamervoorzitter Van Thiel laten doorschemeren hoe ernstig de zaak was. Goedhart schroomde niet het etiket terrorist te gebruiken. Hij stelde dat een jonge politieman door ‘terroristen [is] vermoord.’ Ook noemde hij het een ‘nutteloze maar misdadige politieke moord.’⁵⁰

Pieter Jongeling (GPV), pleitbezorger van de Molukse zaak, zag een internationaal verband ten aanzien van deze afschuwelijke gebeurtenis in de Molukse rechtsstrijd. Jongeling stelde vast dat de bezetters de methoden van de Black Power, de Black Panthers en Tupamaros gebruikten. Ook Barend Biesheuvel (ARP), die namens de regeringspartijen KVP, VVD, CHU en ARP woordvoerder was, deed uitspraken over de methode van de Molukkers: ‘een goed voorbereide, hecht georganiseerde overval.’⁵¹ Verder liet de woordvoerder van de regeringspartijen zich niet uit over een typering van de daad. In de tweede termijn van het debat kwam minister van Binnenlandse Zaken Henk Beernink (CHU) aan het woord. Hij stelde vast dat er sprake was van ‘een vorm van geweld, die zich in Nederland in vreedstijd nog nooit heeft voorgedaan.’ Deze opmerking kreeg bijval van PSP’er Wiebenga.

Kenmerkend voor het parlementaire debat over de bezetting van de Indonesische ambassade is het feit dat er erg voorzichtig werd omgesprongen met het woord terrorist. Alleen Frans Goedhart, namens de Groep-Goedhart, bezigde dergelijke terminologie. Daarentegen zagen meerdere sprekers de acties in Wassenaar als ‘anders’. Dit kan zijn in een nieuwe vorm van geweld zoals Wiebenga en minister Beernink dat vaststelden. Maar ook Den Uyl en Goedhart zagen in dat deze bezetting anders was dan enige eerdere gewelddadige actie. Zij lieten dat meer impliciet doorschemeren dan Beernink en Wiebenga. Daarnaast richtte het debat zich in zijn algemeenheid vooral op bredere thematiek, zoals de Molukse claim op een eigen staat en illegaal wapenbezit. Ook spraken alle woordvoerders hun deernis uit en toonden compassie met de nabestaanden.

§1.2 1975: Treinkaping Wijster en bezetting Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam.

Op dinsdag 2 december 1975 werd de stoptrein Groningen-Zwolle tot stilstand gebracht nabij het dorp Wijster door middel van de noodrem. Snel werd in de trein duidelijk dat het ging om een kaping. De machinist van de trein werd om het leven gebracht en de gijzelaars werd

⁴⁹ De Keizer, *Frans Goedhart*, z.p.

⁵⁰ *HTK*, 1969-1970, 1 september 1970, 4362 en 4363.

⁵¹ *Ibidem*, 4364-4365.

opgedragen krantenpapier voor de ramen te plakken. Op die wijze zou het voor de politiemacht niet duidelijk zijn waar in de trein zich gijzelaars en waar zich gijzelnemers bevonden. Twee vrijgelaten passagiers werd opgedragen een lijst met eisen over te brengen aan de autoriteiten. De kapers eisten een bus die hen naar Schiphol zou brengen. Op Schiphol zou een vliegtuig klaar moeten staan dat hen naar een later kenbaar te maken bestemming zou brengen. Bij deze eisen werd een ultimatum vastgesteld door de kapers. Toen dit ultimatum verstreek zonder een in de ogen van de kapers afdoende antwoord, leidde dit tot de executie van een van de passagiers uit de trein. Om kwart voor een op donderdag 4 december leidde het uitblijven van de inwilliging van eisen tot een derde dode. In de deuropening van de trein werd een van de gijzelaars doodgeschoten. Tegelijkertijd met de derde executie gijzelde een zevental Molukse jongeren veertig personen in het Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam. Na slepende onderhandelingen kwam er een verrassend einde aan de kaping van de trein: op zondag 14 december gaven de kapers zich over. Vijf dagen later besloten ook de gijzelnemers in Amsterdam zich over te geven.⁵² Een maand na de Molukse acties ontving de Tweede Kamer een brief over de gebeurtenissen rond de treinkaping te Wijster en de overval op het Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam. Daarnaast werd de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten geïnformeerd. Op 12 februari 1978 volgde een plenair debat over de gijzelingen. In ditzelfde debat zou ook de gijzeling van een aantal personen in de Franse ambassade besproken worden.⁵³

Anders dan bij het debat over de Molukse actie in 1970 was de spreektijd geen onderdeel van de discussie. Zodoende ving namens de KVP justitiewoordvoerder Theo van Schaik aan met het debat. Van Schaik sprak zijn oprechte deelneming uit aan de vier doden die zijn gevallen bij de *'misdadige acties'*. Hij sprak, naar eigen zeggen, bewust van misdadige acties, omdat het hier niet meer ging om incidenten of gebeurtenissen.⁵⁴ Opvallend is dan ook dat hij in eerste instantie de kaping betitelde als politiek geïnspireerd geweld, terwijl de leden van het *Japanse Rode Jeugd* door Van Schaik werden omschreven als terroristen. De KVP-er noemde later in zijn betoog nog wel de *'terroristische inslag'* die rondom de kaping hing, maar deze uitspraak deed hij om zijn punt over strafbaarstelling van voorbereiding van terroristische aanslagen kracht bij te zetten. Van Schaik stelde vast dat de treinkaping intensief was voorbereid en dat van een spontane actie dan ook geen sprake kon

⁵² Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 218-226.

⁵³ *Ibidem*, 235.

⁵⁴ *HTK*, 1975-1976, 12 februari 1976, 2807.

zijn geweest.⁵⁵

Fractievoorzitter Roelof Kruisinga (CHU) was minder terughoudend met het woord terreur. Kruisinga ging uit van een wereldwijde trend: *'een terreur als vandaag in ons land is een wereldwijd verschijnsel.'*⁵⁶ Of hij het hier heeft over terrorisme door Molukkers of het fenomeen "gijzelen" is niet geheel duidelijk, maar het is hoogst aannemelijk dat Kruisinga doelt op het gijzelen. Problemen met Zuid-Molukkers bestonden in andere landen namelijk niet zoals in Nederland. Een andere belangrijke notie die Kruisinga deed, was het feit dat hij een *'modern'* aspect zag in dit terrorisme. Hij meende dat deze modernisering een aanpassing van de politieopleiding vereiste.⁵⁷ Deze opmerking moet echter worden gezien in haar context: sinds 1969 waren er plannen om te komen tot een nieuw politiebestedel.⁵⁸ Wellicht dat Kruisinga op deze wijze probeerde een toevoeging te doen aan dat nieuwe politiebestedel. SGP fractievoorzitter Hette Abma noemde in navolging van Kruisinga de Molukse gijzelingen een daad van terreur.⁵⁹

Na een schorsing hervatte Maarten Schakel (ARP) het debat. Schakel stelde dat deze actie met *'dramatische trekken'* een polariserende werking op de Nederlandse samenleving had. Tevens maakte Schakel een belangrijke opmerking met het oog op new terrorism: *'iedere Nederlander zit wel eens in de trein.'*⁶⁰ Daarmee maakte Schakel duidelijk dat iedere Nederlander slachtoffer kon worden van de acties door Molukkers. Anders dan Schakel deed Henk Koning, als woordvoerder voor politie en justitie namens de VVD, wel uitspraken over of er sprake was van terrorisme of niet. Meermaals noemde hij de Molukse acties terroristisch en hij betitelde de Molukse kapers als terroristen. Ook probeerde Koning de Molukse acties van 1975 te gebruiken om een artikel toe te voegen aan het Wetboek van Strafrecht dat *'samenspanning ten aanzien van het begaan van deze ernstige misdrijven [strafbaar] maakt, al was het alleen maar om opsporingsbevoegdheid te geven.'*⁶¹ Deze poging kreeg geen bijval, omdat de privacy van individuele personen belangrijker werd geacht door de Kamer. Konings laatste opmerking moet worden gezien in de context van het eerder genoemde nieuwe politiebestedel, opdat deze nieuwe politie meer bevoegdheden zou krijgen.

Bas de Gaaij Fortman sprak namens de PPR over terreuracties. Hij zag in de Molukse

⁵⁵ HTK, 1975-1976, 12 februari 1976, 2808-2809.

⁵⁶ Ibidem, 2811.

⁵⁷ Ibidem, 2812.

⁵⁸ Voor een uitgebreider overzicht van de totstandkoming van de nieuwe politiewet zie: Jos Smeets, *De geschiedenis van de Nederlandse politie: verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat* (Amsterdam, 2007), 481-528. In: Cyrille Fijnaut, *De Geschiedenis van de Nederlandse politie* (Amsterdam, 2007).

⁵⁹ HTK, 1975-1976, 12 februari 1976, 2814.

⁶⁰ Ibidem, 2818-2820.

⁶¹ Ibidem, 2821.

kaping en de gijzeling in Amsterdam een doelbewust streven naar angst en paniek. Een standpunt dat hij in zijn betoog nogmaals liet terugkeren. De Gaaij Fortman zag net als Schakel een nieuw aspect aan dit terrorisme: *‘de treinkaping in Wijster [heeft] elke burger doen beseffen dat hij een mogelijk slachtoffer is.’*⁶² De Gaaij Fortman kreeg bijval van DS ’70-voorman Willem Drees Jr. Drees stelde namelijk dat in Nederland steeds vaker sprake was van het zaaien van angst door handelingen gericht tegen burgers; een trend die hij reeds zag in Noord-Ierland. Drees noemde de Molukkers die de gijzeling en kaping hadden uitgevoerd bewust terroristen. Hij motiveerde dat door te stellen dat er geen sprake was van een politiek misdrijf. Een politiek misdrijf was in de aard anders dan een terroristische actie. Bij politieke misdrijven ging het, volgens Drees, om het oprichten van een verboden partij. Net als de eerdere sprekers trachtte Drees de terroristische actie van de Molukkers in een bredere thematiek te trekken: hij opperde de strafbaarstelling van terroristische plannen.⁶³

PSP-fractievoorzitter Bram van der Lek klaagde bij aanvang van zijn betoog over de beperkte tijd – 10 minuten – die beschikbaar was voor zijn betoog. Van der Lek sloot zich in zijn uiteenzetting aan bij de sprekers van PPR en DS’70. Hij zag in dat er gespeeld werd met de angst van burgers.⁶⁴ Belangrijker voor dit historische betoog zijn de opmerkingen van GPV-leider Pieter Jongeling. Jongeling sprak over het onderscheidende karakter van het Molukse terrorisme. De kaping van de trein nabij Wijster was in kleine kring voorbereid. Dat was heel anders dan het terrorisme dat hij elders in de wereld zag: *‘Terrorisme is een internationaal verschijnsel dat onwillekeurig herinneringen oproept aan de tijd rondom de eeuwwisseling. Toen was het terrorisme heel vaak geïnspireerd door het anarchisme.’*⁶⁵ Jongeling zag een verschil tussen het anarchistisch terrorisme en het Molukse terrorisme. Verder was Jongeling van mening dat de strafbaarstelling van het voorbereiden van terrorisme – of primitieve vormen daarvan – te wensen overliet.⁶⁶

Justitiewoordvoerder Aad Kosto (PvdA) noemde de kaping en gijzeling van 1975 een vervolg op de acties van 1970. *‘In Den Haag[(Wassenaar)] in 1970 en in Amsterdam toch sprake is van een opmerkelijke gelijkheid van situatie en achtergrond.’*⁶⁷ Desondanks stelde hij vast dit verschijnsel pas sinds kort te kennen in Nederland. De gijzeling noemde hij een *‘betrekkelijk nieuw verschijnsel’*.⁶⁸ Kosto ontweek het woord terrorist en probeerde steeds

⁶² HTK, 1975-1976, 12 februari 1976, 2822-2823.

⁶³ Ibidem, 2824-2825.

⁶⁴ Ibidem, 2826-2827.

⁶⁵ Ibidem, 2827.

⁶⁶ Ibidem, 2828.

⁶⁷ Ibidem, 2830.

⁶⁸ Ibidem, 2829.

naar de acties te refereren door het woord gijzeling te gebruiken. Verder probeerde Kosto het debat vooral in een bredere justitiethematiek te trekken. Zo trachtte hij een aanvulling op de Politiewet te opperen en maakte hij zich druk over het illegaal wapenbezit.⁶⁹ Frits Dragstra (CPN) was normaliter woordvoerder voor Verkeer en Waterstaat en Binnenlandse Zaken en hield in die hoedanigheid zijn betoog. In tegenstelling tot Aad Kosto zag hij de Molukse acties als niet op elkaar gelijkend. Dragstra sprak namens de gehele partij wanneer hij zei dat ‘*wij er niets voor [voelen] de kaping en gijzelingen als een algemeen verschijnsel te bespreken. Het is niet allemaal een pot nat.*’⁷⁰ Wederom, in tegenstelling tot Kosto, noemde hij de kaping en gijzelingen van terroristische signatuur.⁷¹

Sef Imkamp trad als justitiewoordvoerder naar voren namens D66. Imkamp betitelde de Molukse treinkaping en gijzeling in Amsterdam als ‘*flitsend terrorisme.*’ Dit was een van de bijzondere kenmerken van ‘*deze terreuractiviteiten*’. Naast dit flitsende aspect noemde hij onder andere het onverzoenlijke, genadeloze karakter van een vrijheidsstrijd. Ook viel hem het geringe aantal daders op in combinatie met het feit dat het ging om willekeurige slachtoffers.⁷² In de tweede termijn kwam minister-president Joop den Uyl terug op de woorden van Aad Kosto. Kosto stelde dat de Molukse acties van 1970 en 1975 aan elkaar gelijkend waren. Den Uyl bestreed die constatering, maar helaas stelde hij daarbij niet vast waarom er geen gelijkenis was. In navolging daarvan viel hij wel Van der Lek bij die eerder had gesteld dat geen twee gevallen identiek waren.⁷³

Opvallend aan het tweede debat over Moluks terrorisme is dat een aantal Kamerleden het gebruik van het woord terrorist of terreur niet schroomt. In het parlementaire debat over de Molukse actie in Wassenaar (1970) was daarvan nog wel sprake. In dat debat sprak alleen Frans Goedhart (groep-Goedhart) over ‘*terroristen.*’ Dat is enigszins vreemd gezien het feit dat terrorismedeskundige Paul Abels meent in *Terroristen en hun bestrijders* een grote terughoudendheid rondom het etiket ‘terrorist’ te bespeuren.⁷⁴ Op de Tweede Kamer was die constatering dus veel minder van toepassing. Een tweede opvallend aspect aan het hierboven beschreven debat is er geen overeenstemming bestaat tussen Kamerleden over de gelijkheid van de Molukse acties. Waar Kosto de acties als een vervolg zag, benoemden minister-president Den Uyl en Dragstra het op zichzelf staande karakter van de acties. Een derde punt

⁶⁹ HTK, 1975-1976, 12 februari 1976, 2830-2832.

⁷⁰ Ibidem, 2833.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem, 2834-2836.

⁷³ Ibidem, 2838-2839

⁷⁴ Abels, ‘*Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan*’, 121. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

ligt in het feit dat een aantal Kamerleden nieuwe aspecten zagen aan de Molukse acties. Enerzijds zag Kosto de twee Molukse acties tezamen als een nieuw verschijnsel, terwijl aan de andere kant Schakel de willekeurige slachtofferkeuze als nieuw zag. De Gaaij Fortman en Drees benoemden het angst zaaiende aspect van het Molukse terrorisme, maar dat is in principe inherent aan terrorisme. Kamerlid Imkamp noemde een aantal kenmerken die hij als beduidend anders ervoer dan bij eerder politiek geweld en terrorisme, zoals de bezetting van de Indonesische ambassade in 1970. Een vierde punt dat genoemd moet worden, is een overeenkomst tussen het debat van 1970 en 1975. In beide gevallen probeerden de Kamerleden de zaak te gebruiken in een bredere thematiek, zoals het nieuwe politiebestedel, de nieuwe politiewet en het illegaal wapenbezit.

§1.3. 1977: Treinkaping De Punt en gijzeling school Bovensmilde.

Ondanks de instelling van een speciale commissie om de relatie tussen Molukkers en Nederlanders te bevorderen na de kaping in 1975, kwam er een derde Molukse actie: in Bovensmilde werd een school bestormd en in gijzeling genomen en nabij het Drentse dorpje De Punt werd (wederom) een trein gekaapt. Deze acties vonden plaats twee dagen voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezingen. De verkiezingscampagnes werden gestaakt, maar de verkiezingen zelf vonden gewoon doorgang. Den Uyl zei hierover: *‘Wij moeten in het vervullen van onze staatkundige plichten niet opzij gaan voor terreur.’*⁷⁵ De gijzeling van de 54 passagiers in de trein en de gijzeling van 105 kinderen in de school bij Bovensmilde duurde uiteindelijk negentien dagen. Op zaterdagochtend 11 juni 1977 bestormde de Bijzondere Bijstands Eenheid (BBE) de trein. Deze actie kostte zes kapers en twee gegijzelden het leven. Tegelijkertijd met de bestorming van de trein, werd de school met militaire voertuigen benaderd en op enkele plaatsen geramd. Daarop gaven de gijzelnemers zich zonder verzet over.⁷⁶

Op 23 juni 1977, exact een maand na het begin van de kaping, kwam de Tweede Kamer bijeen om te vergaderen over de treinkaping en gijzeling in Bovensmilde. Eerder die week was in de Kamer al kort stilgestaan bij de slachtoffers die bij de treinkaping te betreuren waren geweest. Tevens werd de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten ingelicht, al bleef het hier bij het verstrekken van informatie net als bij de treinkaping van 1975. Willem Drees Jr. begon namens DS '70 aan het debat. Hij meende het te betreuren dat de Kamer *‘opnieuw aan een debat over terreur, gepleegd door enkele*

⁷⁵ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis*, 147.

⁷⁶ *HTK Kamerstuk*, 1976-1977, kamerstuknummer 14610, ondernummer 2.

Molukse jongeren, ' moest beginnen.⁷⁷ Drees betitelde de acties als terroristisch en was van mening dat de Molukse jongeren 'extremisten' of 'terroristen' waren. Drees noemde de gebeurtenissen een herhaling. Eerder in zijn betoog haalde hij reeds kort aan dat de Molukse strijd van andere aard was dan de Baskische strijd om onafhankelijkheid.⁷⁸ Daarmee duidde Drees impliciet aan het Moluks terrorisme als anders te beschouwen. VVD politie- en justitiewoordvoerder Henk Koning, geboren en getogen nabij de plaats van de treinkaping, sprak vooral zijn onvrede uit over het onvermogen om de Molukse acties te voorkomen. Vooral het feit dat de gebeurtenissen niet voorkomen konden worden, ondanks de gelijkens in voorbereiding, stak hem. Hij sprak daarbij niet over "terrorisme", maar bleef neutraler in zijn terminologie. Koning gebruikte constant de termen "gijzeling(en)" en "acties".⁷⁹ Een voorbeeld daarvan is de volgende passage: *'Ik had na Amsterdam en Wijster gehoopt, dat ik niet opnieuw op deze plaats aan een debat zou moeten deelnemen over een gewelddadig optreden van Zuid-Molukkers tegen onschuldigen.'*⁸⁰ Opvallend is dat hij in 1975 nog wel sprak over terroristen. Een verklaring voor dat feit kan zijn dat de VVD in 1975 geen coalitiepartner was en gedurende het debat over de treinkaping van 1977 wel deel uitmaakte van de coalitie.

PPR-fractievoorzitter Ria Beckers-de Bruijn was ook eenduidig in haar terminologie, maar zij sprak in tegenstelling tot Koning wel over terroristen. Beckers-de Bruijn zag in de treinkapingen van 1975 en 1977 *'een nieuwe fase in een ontwikkeling.'*⁸¹ Beckers-de Bruijn gaf met deze woorden aan een nieuwe ontwikkeling te zien binnen het Moluks terrorisme. Zij stelde voor een minder incidentele benadering op terreuracties toe te passen.⁸² Hiermee gaf Beckers-de Bruijn aan dat er, volgens haar, sprake was van een nieuw aspect aan het Moluks terrorisme van de jaren '70. Ook CPN-voorman Henk Hoekstra noemde de Molukse acties terroristisch van aard. Hoekstra en zijn partij geloofden, naar eigen zeggen, ook niet in een incident. Wel was er sprake van een *'internationaal karakter'*, volgens Hoekstra.⁸³ Dat argument was echter gefundeerd op de aanname dat er sprake was van anticommunistische sentimenten. Hoekstra was van mening dat het terrorisme gericht was tegen het communisme. Hoekstra gebruikte daarmee een argument dat niet gebaseerd was op feiten, maar op sentimenten.

⁷⁷ HTK, 1977-1978, 23 juni 1977, 174.

⁷⁸ Ibidem, 174-175.

⁷⁹ Ibidem, 176-180.

⁸⁰ Ibidem, 176.

⁸¹ Ibidem, 180-181.

⁸² Ibidem, 180-181.

⁸³ Ibidem, 182-183.

Bart Verbrugh (GPV) sprak ook over terrorisme en terroristen. Ook beschuldigde hij de Molukkers van ‘*blind nationalisme*.’⁸⁴ Henk Molleman, woordvoerder tijdens dit debat namens de PvdA, sprak ook over terreur en herhalingen. Hij voegde wel toe dat ‘*het in gijzeling nemen van mensen geen zaak van alleen Molukkers is; ook anderen hebben zich er in dit land aan bezondigd. [...] In het gebruiken van geweld zien we geleidelijk aan een verschuiving zien van oorlog naar deze vormen van terreur.*’⁸⁵ Daarnaast betreurde Molleman de angst en (in veel mindere mate) agressie die de acties hadden veroorzaakt in de Nederlandse samenleving.⁸⁶ Ook Hette Abma (SGP) sprak over herhalingen van acties. Hij sprak over een vijftal jaren van kaping, gijzeling en bezetting. De SGP-voorman wilde van de regering weten in hoeverre er sprake was van ‘*wezenlijke contacten met anarchistische bewegingen elders ter wereld [...] inspiratie is er stellig.*’⁸⁷ Abma beschouwde hiermee het Moluks terrorisme als een vervolg van het (internationale) anarchistisch terrorisme.⁸⁸ Maarten Schakel (CDA) sprak over een treffende overeenkomst tussen de Molukse acties en betreurde de ‘*doodlopende weg*’ die de Zuid-Molukse martelaren bewandelden.⁸⁹ Elida Wessel-Tuinstra (D66), Bram van der Lek (PSP) en Hendrik Koekoek (Boerenpartij) spraken geen van allen over terrorisme of andere vergelijkbare termen, maar spraken wel hun afschuw uit over de gebeurtenissen. Daarnaast stelden zij enkele vragen over de werkwijze van de regering rondom de beëindiging van de treinkaping bij De Punt.⁹⁰ In de tweede termijn deed minister van Justitie Dries van Agt nog een uitspraak die in kader van deze scriptie van belang is. Hij stelde vast dat er sprake was een ‘*verandering sinds terrorisme vaker begon voor te komen.*’⁹¹ Met andere woorden stelde Van Agt stelde hier vast dat het Molukse terrorisme was veranderd. De treinkapingen van 1975 en 1977 waren van een beduidend ander karakter dan de bezetting in 1970.

Interessant om te zien aan het derde debat over het Moluks terrorisme van de jaren ’70 is dat er nog steeds geen eenduidigheid is over de typering van de acties. Tussen de parlementariërs bestaat geen eensluidend oordeel over de typering van de acties. Ook opvallend is het feit dat sommige Kamerleden de Molukse treinkapingen als “nieuw”

⁸⁴ *HTK*, 1977-1978, 23 juni 1977, 187-189.

⁸⁵ *Ibidem*, 190.

⁸⁶ *Ibidem*, 193.

⁸⁷ *Ibidem*, 195.

⁸⁸ Anarchistisch terrorisme kwam in Nederland (bijna) niet voor, maar wel in het buitenland. Zie: Klem, *Dynamiet op de dam*, vi. Abma zag het Moluks terrorisme als een vervolg van het internationale (lees: zich niet in Nederland afspelende) anarchistisch terrorisme.

⁸⁹ *HTK*, 1977-1978, 23 juni 1977, 197-201.

⁹⁰ *Ibidem*, 201-210.

⁹¹ *Ibidem*, 223.

ervoeren, zoals Beckers-de Bruijn (PPR). Abma (SGP) zag het vooral als vervolg van het anarchistisch terrorisme. Verder stond het debat vooral in het teken van de beëindiging van de treinkaping en waarom het een en ander niet voorkomen was. Voor het eerst sinds het begin van het Moluks terrorisme was er ingegrepen met geweld door de overheid. Het ging dan ook, anders dan in de eerdere debatten, niet meer zozeer meer over bredere thematiek als de Molukse claim op onafhankelijkheid, illegaal wapenbezit of het nieuwe politiebestedel.

§1.4. 1978: Bezetting van het Provinciehuis Drenthe.

In het parlement en de media was er na de gebeurtenissen in de afgelopen jaren meer aandacht gekomen voor de Molukse onafhankelijkheidsclaims. Steun voor nieuwe gijzelingsacties was er binnen Molukse kringen bijna niet. Des te verrassender was dan ook de gijzeling van 69 personen in het provinciehuis te Assen in maart 1978.⁹² Op maandagmorgen 13 maart 1978 drongen drie gewapende Zuid-Molukkers het provinciehuis binnen en drongen de aanwezigen bijeen. Er was in de beginuren van de gijzeling veel onduidelijkheid over het motief van de gijzelnemers. Deze onduidelijkheid bleef bestaan doordat de leiding van de Molukse gemeenschap liet weten de actie niet te steunen en doordat de eisen pas laat duidelijk werden. Ook kon men aanvankelijk niet in contact komen met de gijzelnemers en de onduidelijkheid werd nog groter toen om kwart voor twaalf de gegijzelde Ko de Groot in een raamopening werd geëxecuteerd. Op 14 maart, kort na het verstrijken van een ultimatum, kwam de BBE in actie. Bij de bevrijding raakte de gegijzelde Jakob Trip gewond, hij zou later aan zijn verwondingen bezwijken.⁹³

Direct na afloop van de gijzeling kwamen de betrokken ministers met een mondelinge verklaring. Minister-president Dries van Agt sprak in zijn verklaring over een nieuwe actie door terroristen. Meermaals liet hij terugkomen de daden te veroordelen en het te betreuren dat er ‘opnieuw’ sprake was van Molukse terreur. Minister van Justitie Job de Ruiter noemde in navolging van de minister-president de Molukkers terroristen. Ook stelde hij dat deze actie *‘zich vanaf het eerste moment harder liet aanzien dan vorige door jongere Molukkers gepleegde daden van terreur.’* Joop den Uyl (PvdA) sprak namens alle fracties zijn dank en waardering uit aan de regering en sprak zijn medeleven uit aan slachtoffers en nabestaanden.⁹⁴ De gijzeling werd niet besproken in de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen en

⁹² Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 287.

⁹³ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 287-297. En: *HTK Bijlagen*, 1977-1978, 14800, VI, nr. 7.

⁹⁴ *HTK*, 1977-1978, 14 maart 1978, 1646-1648

Veiligheidsdiensten.⁹⁵ Op 17 maart stuurde minister de Ruiters nog een schriftelijk verslag naar de Kamer, maar dat werd op 30 augustus 1978 ter kennisgeving aangenomen.⁹⁶ Een plenair debat over de bezetting van het Provinciehuis is er nooit gekomen.

Tussenbalans

In een periode waarin het mondiale veiligheidsdenken gericht was op de Sovjet-Unie en de dreiging van het communisme, konden de Molukkers vrijuit hun acties plannen en uitvoeren.⁹⁷ Dit besef drong ook door in de Tweede Kamer en regelmatig werd de onvrede over de BVD uitgesproken. Het onvermogen aanslagen te voorkomen was volgens veel Kamerleden ongewenst. Dat uitbreiding van de opsporingsbevoegdheden ten koste zouden gaan van persoonlijke vrijheden leek in sommige gevallen belangrijker dan de terroristische acties *an sich*. Terrorisme zelf was vaak de kern niet van het debat. De bredere politieke thematiek die destijds speelde, zoals illegaal wapenbezit, de Molukse onafhankelijkheidsclaim en het nieuwe politiebestedel werden aangehaald naar aanleiding van de terroristische acties. Waar alleen Frans Goedhart in het eerste debat terrorisme-terminologie bezigde, raakten de woorden “terrorist” en “terreur” in de loop der tijd toch meer ingeburgerd in de Tweede Kamer. Vooral de twee treinkapingen maakten het een en ander los in de Kamer. Vooral het aspect dat willekeurige en onschuldige burgers betrokken konden raken bij de Molukse acties werd angstaanjagend gevonden. Kamerleden zagen dit dan ook als “nieuw” ten opzichte van het internationale terrorisme, al waren voor veel Kamerleden de Molukse acties nog niet een beduidend andere categorie dan ander “politiek geïnspireerd geweld.” Niet het motief werd als nieuw ervaren, maar vooral de verschijningsvorm. Dat is ook niet vreemd te noemen, want de treinkaping bij Wijster was een van de eerste treinkapingen ter wereld.

⁹⁵ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 302.

⁹⁶ *HTK*, 1978-1979, 30 augustus 1978, 3339.

⁹⁷ Abels, ‘*Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan*’, 122. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

Hoofdstuk 2 – RaRa-terrorisme

Gedurende de jaren tachtig kreeg Nederland wederom te maken met terrorisme. In de jaren zeventig kwam het terrorisme nog uit Zuid-Molukse hoek uit onvrede rondom hun vruchteloze onafhankelijkheidsclaim. De oorsprong van het terrorisme door de actiegroep Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa) kende een geheel andere context. De tijdgeest en de maatschappij waren aan verandering onderhevig: Het kabinet-Van Agt I werd geconfronteerd met de Tweede Oliecrisis (1979) en zag zich genoodzaakt uitkeringen en lonen te minderen. Gecombineerd met de toenemende werkloosheid en sociaaleconomische individualisering, leidde dit tot een klimaat waarin sociale onrust begon te broeien.⁹⁸ Dat het kabinet-Van Agt I ook nog eens gebaseerd was op een zwakke parlementaire basis hielp niet mee om het sociaal onrustige klimaat te temperen. Het kabinet kende veel oppositie doordat het slechts bestond uit een meerderheid van twee zetels. De kleine meerderheid en de aanwezigheid van zeven opposanten in de kringen van het CDA zorgde dat het kabinet voortdurend behoedzaam te werk moest gaan.⁹⁹ Dit alles tezamen was de voedingsbodem voor een groei aan actiegroepen zoals RaRa. Politicoloog Ruud Koopmans liet in *Van Provo tot RaRa* zien waarom RaRa halverwege de jaren tachtig plots geweld als actiemiddel ging gebruiken. Het kabinet-Lubbers I zorgde voor een afname van steun voor actiegroeperingen doordat op tal van beleidsterreinen tot overeenstemming werd gekomen tussen actiegroeperingen en overheid. De actiegroepen, zoals RaRa, die niet tot consensus konden komen met de overheid bleven gedesillustioneerd en geïsoleerd achter. Deze actiegroepen konden niet meer op steun uit het maatschappelijke middenveld rekenen en grepen naar geweld om de overheid tot actie te bewegen.¹⁰⁰

§2.1 1985-1987: Brandstichting bij Makro-vestigingen en Shellstations

Actiegroep RaRa was fel tegenstander van het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Op 17 september 1985 zette de RaRa hun standpunt luister bij. Rond tien voor half vier 's nachts brak er brand uit bij een Makro-vestiging in Duivendrecht. Waar aanvankelijk gedacht werd aan een vergeten frituurpan, bleek het al snel om brandstichting te gaan. Die conclusie werd

⁹⁸ Frank Buijs, *Overtuiging en geweld: vreedzame en gewelddadige acties tegen de apartheid* (Breda, 1995), 238. Geciteerd in: Melinda Gijsberse, *Het dossier RaRa (1985-1993) Contraterrorisme in de lange jaren tachtig (politie, Justitie en BVD)* (Utrecht, 2008), 16.

⁹⁹ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis*, 150-157. En; Remieg Aerts et al, *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen/Amsterdam, 2009), 317.

¹⁰⁰ Ruud Koopmans, *Van Provo tot Rara*, 69-72. In: Jan-Willem Duyvendak et al. (red.), *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam, 1992).

bevestigd door het feit dat de RaRa de volgende dag de actie opeiste. De actie was gericht tegen het moederconcern van Makro, de Steenkolen Handelsvereniging (SHV), die actief was in Zuid-Afrika. Het doel van de actie was het financieel schade toebrengen aan SHV, opdat zij Zuid-Afrika zouden verlaten. RaRa beschuldigde SHV ervan het apartheidsregime in Zuid-Afrika in stand te houden en te stimuleren. Ruim een jaar later, op 18 december 1986, liet de RaRa nogmaals van zich horen. Opnieuw werd er brand gesticht bij een filiaal van Makro. Het filiaal in Duiven brandde geheel uit met een schadepost van bijna vijftig miljoen gulden tot gevolg. Ook probeerde de RaRa opnieuw brand te stichten in het filiaal in Duivendrecht, maar deze actie leverde geen succes op. Een kleine maand later werd Makro nogmaals slachtoffer van RaRa-activiteiten. Ditmaal was het de beurt aan de vestiging in Nuth. Op 10 januari 1987 om 4 uur 's nachts werd de Makro in Nuth in brand gestoken; een schade van 39 miljoen gulden tot gevolg. In de zomer van 1987 richtte RaRa zijn pijlen op Shell, omdat Shell handel dreef met Zuid-Afrika. Op 19 juni 1987 werden de Shell-tankstations in Nieuwegein en Zaandam in brand gestoken. Precies een week later werd een opslagplaats van Shell in Alphen aan den Rijn slachtoffer van de RaRa-brandstichting. De schadepost van die week met brandstichtingen bedroeg ruim zes ton guldens.¹⁰¹ Commercial Union, de Britse verzekeraar van Makro, weigerde nog langer garant te staan voor schade naar aanleiding van politieke terreurdaden. Een gezonde bedrijfsvoering stond plots op het spel. SHV besloot, nadat bescherming door de overheid tegen terreuraanslagen uitbleef, haar activiteiten in Zuid-Afrika stop te zetten om nieuwe aanslagen te voorkomen.¹⁰²

Een op zichzelf staand parlementair debat over de brandstichtingen door RaRa is er nooit gekomen in de Tweede Kamer. Dat was bij het Molukse terrorisme nog wel het geval geweest. Wel werd de zaak besproken in de vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, ook wel bekend als de Commissie Stiekem.¹⁰³ Opvallend is dat de Commissie Stiekem in de jaren 1979-1985 niet één keer bij elkaar is gekomen.¹⁰⁴ Het feit dat de Commissie bij een van haar hernieuwde bijeenkomsten in 1985 wel over het RaRa-terrorisme sprak, zegt iets over de duiding van deze acties. De dreiging werd als ernstig genoeg gezien om besproken te worden in de Commissie. Die dreiging werd (nog) niet gevoeld bij aanslagen door het Militant Autonomen Front (MAF). Zij pleegden in 1982 en

¹⁰¹ Alex Schmid, 'Politiek geweld en terreurbestrijding in Nederland', *Tijdschrift voor Criminologie* 40-1(1989), 333-357. En: Leon Wecke en Fred Wester *De redenering achter de bo: een inhoudsanalyse van twee RaRa-documenten* (Nijmegen, 1992). Geciteerd in Erwin Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid: gijzelingen aanslagen en ontvoeringen in Nederland* (Arnhem, 1994), 362.

¹⁰² Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 364-365.

¹⁰³ *HTK Kamerstuk*, 1987-1988, kamerstuknummer 20835, ondernummer 1.

¹⁰⁴ Abels, 'Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan', 124. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

1983 een drietal bomaanslagen in Amsterdam, maar dit bleek geen reden om de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en veiligheidsdiensten bijeen te roepen.¹⁰⁵ Aan de andere kant moet ook genoemd worden dat het terrorisme in het buitenland steeds meer slachtoffers begon te maken doordat het zelfmoordterrorisme in opkomst was. Vooral Hezbollah maakte zich vanaf 1983 schuldig aan deze zelfmoordaanslagen.¹⁰⁶ Een constatering die ook werd gemaakt in het verslag van de Commissie Stiekem: *‘Internationaal terrorisme [gaat] meer en meer gepaard met aanslagen die worden gepleegd door zogenaamde zelfmoordcommando’s tegen wie bijna nooit afdoende maatregelen mogelijk zijn.’*¹⁰⁷ De minister van Binnenlandse Zaken ad interim, Jan de Koning (CDA), die de leden van de commissie inlichtte was wel van mening dat de activiteiten van de RaRa niet van diezelfde categorie waren. Hij stelde dat ook in Nederland geweld in toenemende mate aanwezig was bij groeperingen als de RaRa, maar noemde dit aanslagen van brandstichting en vernielingen.¹⁰⁸ Het karakter van dit terrorisme was niet dodelijk, en daarmee anders dan het internationale terrorisme en eerder terrorisme in Nederland.

Tijdens een mondeling overleg op 22 januari 1987 kwamen de *‘gewelddadige politieke aanslagen op bedrijfspanden in Nederland’* ter sprake. De aanleiding voor dit overleg was de brandstichting in Nuth.¹⁰⁹ Net als bij de debatten over het Moluks terrorisme in de jaren zeventig is er geen eensluidende typering van dit soort geweld. Zo meenden enkele Kamerleden dat het begrip terrorisme op zijn plaats was. Een van die Kamerleden die terreur gebruikte was Hans Dijkstal van de VVD. Dijkstal zag dat kleine groepjes activisten steeds gewelddadiger gingen optreden. Deze terreur versterkte het onveilige gevoel van Nederlandse burgers.¹¹⁰ Ook CDA’er Hans Gualthérie van Weezel mag tot de Kamerleden gerekend worden die over terreur/terrorisme spraken. Gualthérie van Weezel vroeg zich af of de ernst van de zaak niet onderschat werd door het kabinet. Ook was hij van mening dat het niet ging om een lokale aangelegenheid, maar om een landelijk probleem. Daarnaast noemde Gualthérie van Weezel *‘de perfectie en professionaliteit van deze aanslag’* een teken dat het ging om het doelgericht ontregelen van de samenleving.¹¹¹ Ook GPV’er Gert Schutte en Koos van den Berg (SGP) vonden de term terreur op zijn plaats. Schutte was zelfs van mening dat

¹⁰⁵ Edwin Bakker, *Terrorisme en politiek gewelddadig activisme in Nederland*, 242. In: Bert Bomert et al. (red.), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2008* (Nijmegen, 2008).

¹⁰⁶ Ami Pedhazur en Arie Perliger, *The changing nature of suicide attacks: a social network perspective* (Austin/Haifa, 2006), 30.

¹⁰⁷ *HTK Kamerstuk*, 1987-1988, kamerstuknummer 20835, ondernummer 1, 2.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 2-3.

¹⁰⁹ *HTK Bijlagen*, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 1.

¹¹⁰ *Ibidem*, 1-2.

¹¹¹ *HTK Bijlagen*, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 2-3.

de term terrorisme door vertegenwoordigers van de overheid bij de eerdere branden al gebezigd had moeten worden.¹¹² Zij kregen bijval van Meindert Leerling. Leerling zat namens de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) in de Kamer en was van mening dat ‘*alleen de term terrorisme hier op zijn plaats is.*’

PvdA-Kamerlid Piet Stoffelen was het niet met bovengenoemde personen eens. Hij had geen behoefte aan termen in de sfeer van terrorisme. Stoffelen sprak liever over politieke criminaliteit. Peter Lankhorst (PPR) liet in het midden of er sprake was van terrorisme. Hij noemde terrorisme niet als aparte categorie, maar sloot zich ook niet aan bij de door Stoffelen geopperde term “politieke criminaliteit”.¹¹³ Bij de debatten over het Molukse terrorisme was de PPR nog wel van mening geweest dat het ging om terrorisme.¹¹⁴ Door Lankhorst werd het RaRa-terrorisme niet in dezelfde lijn gesteld. De leden Andrée van Es (PSP) en Jacob Kohnstamm (D66) deden geen uitspraken over de typering van de daad.¹¹⁵ Politicoloog Erwin Muller en terrorismedeskundige Paul Abels zijn van mening dat er sprake was van een Kamermeerderheid die weigerde te spreken van terrorisme.¹¹⁶ Bovenstaande weergave van het debat laat echter zien dat deze constatering van Muller en Abels niet geheel op zijn plaats is.

Minister van Justitie Frits Korthals Altes en minister van Binnenlandse Zaken (a.i.) Jan de Koning noemden de RaRa-acties ook geen terrorisme. Zij gebruikten de term “gewelddadig politiek activisme”. Het ging hier namelijk om politiek getinte misdrijven “om vredesbewegingen heen”.¹¹⁷ Daarmee gebruikten zij een omschrijving die nogal verwarrend werkte. In de kern wil de term “om vredesbewegingen heen” zeggen dat de BVD niet werd ingeschakeld, omdat het ging om een actiegroep. De ministers waren dus niet van mening dat er sprake was van een samenhangende groep personen met een sterke verbondenheid. Zij spraken echter wel van een gewelddadiger en professioneler karakter dat de aanslagen kenmerkte, al werd dit uitgevoerd door een kleine groep. Ook spraken Korthals Altes en De Koning over het feit dat de groepen buitengewoon goed georganiseerd waren.¹¹⁸ In tegenstelling tot de bewering van Korthals Altes en De Koning is de BVD wel ingeschakeld bij de opsporing van RaRa-leden.

¹¹² HTK Bijlagen, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 3-4.

¹¹³ Ibidem, 4.

¹¹⁴ Zie: §1.2 1975: Treinkaping Wijster en bezetting Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam.

¹¹⁵ HTK Bijlagen, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 3-4.

¹¹⁶ Zie: Abels, ‘*Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan*’, 124. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*. En: Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 370-372. Abels baseert zich op de weergave van het debat zoals die door Muller in 1994 is gedaan.

¹¹⁷ HTK Bijlagen, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 5.

¹¹⁸ Ibidem.

Op 26 april 1988 kwam het Verslag van de vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten omtrent haar werkzaamheden ter sprake in de Tweede Kamer. Lankhorst had namens de PPR een verzoek gedaan om het verslag op de Kameragenda te zetten. In dit debat kwamen de RaRa-aanslagen wel ter sprake, maar in grote lijn richtte het debat zich niet op de RaRa-acties. Het betrof vooral klachten omtrent de werkwijze van de Commissie Stiekem. Zo was Van Es (PSP) van mening dat controle op de Commissie niet in voldoende mate mogelijk was.¹¹⁹ Daarnaast betrof de discussie de conflicterende aard van de Wet op Openbaarheid Bestuur ten opzichte van het “geheime” aspect van de Commissie Stiekem.¹²⁰

§2.2 1990-1991: Brand- en bomaanslagen bij Marechaussee-kazernes in Oldenzaal en Arnhem en bomaanslagen op het ministerie van Binnenlandse Zaken en het huis van (toenmalig) staatsecretaris van Justitie Aad Kosto.

Nadat Makro's moederconcern SHV haar werkzaamheden in Zuid-Afrika had stopgezet, was de doelstelling van RaRa bereikt. Gedurende een aantal jaren liet de RaRa dan ook niets van zich horen. Pas op 26 maart 1990 was er sprake van hernieuwde activiteit door de RaRa. Op die dag ging er een bom af bij het ministerie van Justitie in Den Haag. RaRa claimde de aanslag en eiste een aanpassing van het asielbeleid van de Nederlandse overheid. In 1990 werden ook aanslagen gepleegd op enkele Marechausseekazernes in Arnhem en Oldenzaal.¹²¹ Op 13 november 1991 pleegde de RaRa haar meest bekende aanslag. Om een over drie 's nachts werd de rijkspolitie in Alkmaar opgebeld door een ‘*Nederlands sprekende man [die] het volgende zei: “Kosto, Groot-Schermer, dertig minuten.”*’¹²² Direct daarop werd het huis van de staatsecretaris van Justitie ontruimd. Om een paar minuten over vier ontplofte de bom in Groot-Schermer. De ontploffing zorgde voor aanzienlijke materiële schade aan het huis. Tegelijkertijd met de ontploffing bij het huis van Kosto werd de brandweer in Den Haag gewaarschuwd dat er om vijf uur die nacht nog een bom zou ontploffen. Ditmaal was het ministerie van Justitie het doelwit. Een zoekactie van de politie leverde niets op. Toch ontplofte rond kwart voor vijf een bom in Den Haag. In het naastgelegen ministerie van Binnenlandse Zaken zorgde een ontploffing voor veel materiële schade. Klaarblijkelijk hadden de RaRa-leden zich vergist in het gebouw.¹²³

Net als bij het RaRa-terrorisme uit de tweede helft van de jaren tachtig is er geen

¹¹⁹ *HTK*, 1987-1988, 26 april 1988, 3702.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 374-375.; Muller veronderstelt dat RaRa van de jaren tachtig niet dezelfde Rara was als van de jaren negentig.

¹²² *Ibidem*, 375.

¹²³ *Ibidem*.

parlementair debat geweest over deze reeks aanslagen. Wel stelde Peter Lankhorst (GroenLinks) enkele vragen naar aanleiding van een televisie-interview van minister-President Ruud Lubbers. De vragen van het lid Lankhorst betroffen vooral zaken aangaande de BVD. Lankhorst vroeg zich bijvoorbeeld af waarom de indruk werd gewekt dat alleen de BVD betrokken was bij de opsporing van de RaRa. In zijn antwoord noemde Lubbers de aanslag volstrekt verwerpelijk.¹²⁴ Verdere uitspraken die van belang zijn voor deze scriptie zijn niet aan de orde geweest. Naast deze vragen werd de Commissie Stiekem ingelicht naar aanleiding van de aanslagen. Het verslag van de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten was erg summier. Een bespreking van dit verslag is nooit aan de orde geweest in de Kamer. In het verslag werden de aanslagen getypeerd als daden van terreur.¹²⁵

Tussenbalans

Het eerste opvallende verschil tussen de parlementaire bespreking van het Molukse terrorisme en RaRa-terrorisme is het ontbreken van een plenair parlementair debat naar aanleiding van de RaRa-aanslagen. De aanslagen werden wel in de Commissie Stiekem besproken. Van een dergelijke bespreking was, zoals eerder betoogd, ook sprake geweest bij de Molukse aanslagen, al waren die besprekingen van een andere aard. De Commissie Stiekem werd rondom het Moluks terrorisme alleen geïnformeerd. Bij het RaRa-terrorisme werden vragen gesteld in de Commissie en kwam het tot een bespreking van het verslag in de Kamer. De RaRa-aanslag in Nuth werd, ondanks het uitblijven van een debat, gezien als ernstig genoeg om de Commissie Stiekem bijeen te roepen na een zestal jaren van inactiviteit. Naast het uitblijven van een plenair debat naar aanleiding van het RaRa-terrorisme is er een tweede verschil tussen beide reeksen terroristische aanslagen op te merken. Waar bij het Moluks terrorisme nog de angst werd uitgesproken dat iedereen slachtoffer kon worden van terrorisme, werd die angst bij het RaRa-terrorisme niet benoemd.

In de bespreking van het verslag omtrent de werkzaamheden van de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten werd door minister van Binnenlandse Zaken Jan de Koning een verschil benoemd ten aanzien van het dodelijke internationaal terrorisme en het “nationale” RaRa-terrorisme. Het RaRa-terrorisme werd dus als niet-dodelijk gezien. Interessant om te zien is dat die scheiding tussen nationaal en internationaal terrorisme ook al aangebracht werd bij het Moluks terrorisme: Pieter Jongeling (GPV) sprak over internationale verbanden naar aanleiding van de bezetting van de

¹²⁴ *HTK Aanhangsel*, 1992-1993, nummer 746, 1523.

¹²⁵ *Ibidem*.

Indonesische Ambassade te Wassenaar (1970). Dat deed hij opnieuw naar aanleiding van de treinkaping bij Wijster (1975). Jongeling sprak in dat kader over het verschil tussen het internationaal verschijnsel terrorisme en het nationale Moluks terrorisme. Een tweede overeenkomst tussen de bespreking van Moluks en RaRa-terrorisme ligt in de typering van de aanslagen. Bij alle aanslagen was er geen eensluidende karakterisering van de acties. De ene parlementariër noemde het terreur, andere Kamerleden spraken liever van gewelddadige acties. Een van de partijen weigerde te spreken over terrorisme gedurende alle debatten en besprekingen was de PvdA. De PvdA weigerde te spreken van terreur. Bij het karakteriseren van het RaRa-terrorisme als gewelddadige actie was waarschijnlijk sprake van beïnvloeding door de BVD. De BVD bleef in haar rapportages vasthouden aan de term “politiek gewelddadig activisme.” De BVD was van mening dat zolang er geen mensenlevens op het spel stonden de typering terrorist niet te rechtvaardigen was. De RaRa als niet terroristisch beschouwen werd wel steeds moeilijker voor de BVD, omdat de bomaanslagen door RaRa wel degelijk mensenlevens in gevaar hadden kunnen brengen.¹²⁶ Een derde overeenkomst die genoemd kan worden, is dat enkele parlementariërs de reeksen van aanslagen als professioneel en goed voorbereid ervoeren. Zo sprak Gualthérie van Weezel (CDA) dit gevoel uit naar aanleiding van de RaRa-terreur, terwijl Van Schaik (KVP) en Biesheuvel (namens KVP, VVD, CHU en ARP) dit al hadden uitgesproken naar aanleiding van de acties in respectievelijk 1970 en 1975.

Al met al valt op dat er voor het RaRa-terrorisme minder parlementaire aandacht was dan voor het Moluks terrorisme. Een verklaring voor de verminderde aandacht voor het RaRa-terrorisme in het Nederlandse parlement kan liggen in het feit dat het RaRa-terrorisme onomkeerbaar was. Dat wil zeggen: een bomaanslag kan alleen nog maar negatieve politieke gevolgen hebben. Er kan sprake zijn van een verantwoordingsproces waarbij (meestal) de coalitie afgerekend wordt op het feit dat er een bomaanslag heeft kunnen plaatsvinden. Bij het Moluks terrorisme was er steeds sprake van gijzeling. In dat geval is er mogelijk nog sprake van politiek gewin. Immers, bij een succesvolle afwenteling van het gevaar kan er politiek gescoord worden.¹²⁷

¹²⁶ Abels, ‘*Je wil niet geloven dat zoiets in Nederland kan*’, 124-125. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

¹²⁷ Erwin Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid*, 391.

Hoofdstuk 3 – De moord op Theo van Gogh

Als gevolg van de ineenstorting van de Sovjet-Unie verdween de voedingsbodem voor het links terrorisme. Het verdwijnen van het “real existing socialism” deed namelijk het links-radicalen ideaal tot een illusie verworden.¹²⁸ Dat het RaRa-terrorisme daardoor uit beeld verdween is dan ook niet verwonderlijk. Ongeveer gelijktijdig met de teloorgang van de Sovjet-Unie ontstond in Afghanistan de verzetsgroep Al-Qaida, naar aanleiding van de Afghaanse Oorlog (1979-1989). Het geloof dat grote mogendheden verslagen en ontwricht konden worden begon te ontstaan in het Midden-Oosten.¹²⁹ De *Jihad* werd in eerste instantie alleen gevoerd in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Pakistan, maar tegen de eeuwwisseling verplaatste Al-Qaida het front van de *Jihad* richting het westen. De aanslagen op de Twin Towers op 11 september 2001 symboliseerden deze shift.¹³⁰ Met aanslagen op het openbaar vervoer in Madrid (2004) en Londen (2005) manifesteerde het jihadistische terrorisme zich definitief in (West-)Europa.

Het verschuiven van het Jihadistische front richting “het Westen” alleen is niet afdoende als contextuele achtergrond voor de moord op Theo van Gogh. De eerste generatie Moslims die zich – veelal als gastarbeiders – sedert 1964 in Nederland had gevestigd, kwam in aanmerking voor gezinshereniging.¹³¹ Deze eerste generatie beleefde de Islam nog in de traditionele culturele context, terwijl de tweede en derde generatie als gevolg van de modernisering en secularisatie geconfronteerd werden met botsingen tussen het moderne leven en de religieuze tradities. Zij vonden hun heil in de “zuivere islam”, ofwel het Salafisme. Om dit Salafisme te doorgronden hadden de jongeren historische en taalkundige kennis nodig die ze zelf ontbeerden. Op die wijze kwamen deze jongeren in contact met (radicale) imams. Het contact met dit Salafisme en de onvrede over hun maatschappelijke positie dreef een (klein) deel van deze jongeren in de richting van de gewelddadige Jihad.¹³² Zodoende verspreidde de “Europese Jihad” zich rond 2003 vooral onder jonge moslims van de tweede

¹²⁸ Epifano San Juan, *In the Wake of Terror: Class, Race, Nation, Ethnicity in the Postmodern World* (Manila, 2007), 87.

¹²⁹ Roland Jacquard, *In de naam van Osama Bin Laden: geschreven vóór 9/11/2001* (Amsterdam, 2002), 53.

¹³⁰ Medewerker van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), *De gewelddadige Jihad in Nederland*, 130-131. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

¹³¹ Herman Obdeijn en Marlou Schrover *Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam, 2008), 284-288.

¹³² Medewerker AIVD, *De gewelddadige Jihad in Nederland*, 132-133. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*; Voor een uitgebreide analyse van de transformatie van Jongere naar Jihadist zie: Medewerker AIVD, *De gewelddadige Jihad in Nederland*. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

en derde generatie.¹³³ Een voorbeeld van zo'n jongere die in de richting van de gewelddadige Jihad werd gedreven was Mohammed Bouyeri, beter bekend als Mohammed B. De BVD had in 2001 het rapport *Terrorisme aan het begin van de 21ste eeuw* gepresenteerd. In dit rapport betitelde de BVD de Salafistische stroming van het moslimterrorisme als catastrofaal en waarschuwde dat de Nederlandse samenleving te maken zou kunnen krijgen met dit terrorisme.¹³⁴

§3.1 2004: De moord op Theo van Gogh

In de vroege morgen van dinsdag 2 november 2004 werd regisseur, columnist en opiniemaker Theo van Gogh in de Linnaeusstraat te Amsterdam onder vuur genomen door Mohammed Bouyeri. Van Gogh trachtte te vluchten voor de aanval, maar de schutter kwam dichterbij en vuurde van korte afstand nog een aantal kogels af op Van Gogh. Bouyeri sneed daarna de keel van Van Gogh door en stak met een mes een brief, met daarin een doodsbedreiging aan Ayaan Hirsi Ali, in zijn borst.¹³⁵ In deze brief bedreigde hij, uit naam van Allah, Ayaan Hirsi Ali met de dood wanneer zij haar campagne tegen de Islam niet zou stoppen.¹³⁶ Kort na deze moordaanslag op Theo van Gogh werd de dader na een vuurgevecht tussen hemzelf en de politie gearresteerd. Bouyeri droeg een afscheidsgedicht bij zich bij zijn arrestatie. Uit dit gedicht bleek dat hij als martelaar had willen sterven.¹³⁷ 's Middags opende Kamervoorzitter Frans Weisglas de parlementaire vergadering van 2 november met de volgende woorden: *'Vanochtend zijn wij allen opgeschrikt door de gewelddadige dood van Theo van Gogh. Reacties van afschuw komen uit vele geledingen in onze samenleving. Ook wij allen hier in de Tweede Kamer zijn natuurlijk diep geschokt. Onze gedachten gaan uit naar de nabestaanden, familieleden, vrienden en bekenden, van Theo van Gogh.'*¹³⁸

Negen dagen na bovenstaande woorden van Weisglas werd op voorspraak van Maxime Verhagen (CDA), Jozias van Aartsen (VVD) en Geert Wilders (Groep Wilders¹³⁹) een spoeddebat belegd. In dat spoeddebat nam Geert Wilders als eerste het woord. In zijn betoog bezigde Wilders veelal terminologie in de trend van terrorisme. Hij maakte daarbij

¹³³ Medewerker AIVD, *De gewelddadige Jihad in Nederland*, 130. In: Duyvenstein en De Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders*.

¹³⁴ Binnenlandse Veiligheidsdienst, *Terrorisme aan het begin van de 21e eeuw; dreigingsbeeld en positionering BVD* (Leidschendam, 2001).

¹³⁵ Deze reconstructie is ontleend aan de reconstructie gemaakt door de actualiteitenrubriek *NOVA*, uitgezonden op 25 januari 2005. En: *HTK Bijlagen*, 2004-2005, kamerstuk 29854, ondernummer 1.

¹³⁶ NRC, *Open brief aan Hirsi Ali*, 5 november 2004.

¹³⁷ *HTK Bijlagen*, 2004-2005, kamerstuk 29854, ondernummer 1.

¹³⁸ *HTK*, 2004-2005, 2 november 2004, 947.

¹³⁹ Wilders stapte op 1 september 2004 uit de VVD na onenigheid met de partij over de toetreding van Turkije tot de EU.

veelal de connectie tussen moslims/Islam en terrorisme. Zo sprak Wilders onder andere over de ‘terroristische Islam’, ‘een moslimterrorist’ en het ‘Islamitisch terrorisme.’¹⁴⁰ Door de koppeling tussen terreur en Islam maakte Wilders een onderscheid met het eerdere terrorisme in Nederland zoals het Molukse terrorisme en het RaRa-terrorisme. Vooral het religieuze aspect (in dit geval de Islam) was anders dan bij eerder terrorisme, maar ook het barbaarse karakter werd angstaanjagend bevonden door Geert Wilders. Het gevoel dat er bij de moord op Theo van Gogh sprake was van een nieuw soort terrorisme werd ook uitgesproken door VVD-lijsttrekker Jozias van Aartsen. Hij deed dat explicieter dan Wilders: ‘Zij [(moslim)terroristen, TdK] willen de principes van onze samenleving vernietigen. Dat maakt het in zekere zin, om het met het Duitse woord te zeggen, umheimischer dan de rode brigades in Italië, de Rote Armee Fraktion in de Bondsrepubliek in de jaren zeventig of ETA in Baskenland.’¹⁴¹ Van Aartsen had reeds eerder in zijn betoog kenbaar gemaakt dat er ‘iets nieuws is gebeurd.’ Zo stelde Van Aartsen dat deze daad door een ‘moslimterrorist’ niet te verklaren was door een verharding of verruwing van de Nederlandse samenleving. Van Aartsen was van mening dat deze moord van een hele andere categorie was: ‘Een rituele politieke moord is echt iets anders. Jihadisten zijn geen Hell’s Angels met een baard.’¹⁴² Jozias van Aartsen sloot hiermee uit dat dit “gewone” criminaliteit was. Van Aartsen kreeg bijval van SGP-voorman Bas van der Vlies. Hij noemde de moord op Theo van Gogh een daad van ‘Islamitisch terrorisme.’ De SGP’er ervoer deze daad als een nieuwe soort terrorisme: Een daad die gestoeld was op etnische en religieuze achtergronden. Nederland zat er nu middenin en zo stelde Van der Vlies dat het ‘tot voor kort ondenkbaar [was] dat zulke taferelen [...] ook in Nederland konden plaatsvinden.’¹⁴³ Ook Boris Dittrich, in zijn rol als fractievoorzitter van D66, ervoer dat deze terroristische daad anders was dan ooit tevoren. ‘Nog nooit in de Nederlandse geschiedenis hebben wij zo’n politiek en religieus geïnspireerd geweld meegemaakt.’¹⁴⁴ Hij verachtte het daarnaast dat Van Gogh was afgeslacht op een beestachtige wijze, een constatering die Wilders eerder ook al had gedaan.¹⁴⁵ Ook lijsttrekker van ChristenUnie André Rouvoet mag tot het kamp gerekend worden dat deze terroristische moord als nieuw ervoer. Rouvoet stelde namelijk dat de ‘afschuwwekkende moord’ een daad van terrorisme was en dat het terrorisme, zoals 9/11 en de aanslagen in Madrid van 11 maart 2004, ook Nederland had getroffen.

¹⁴⁰ HTK, 2004-2005, 11 november 2004, 1278-1279.

¹⁴¹ Ibidem, 1282-1284.

¹⁴² Ibidem, 1282.

¹⁴³ Ibidem, 1284.

¹⁴⁴ Ibidem, 1290.

¹⁴⁵ Ibidem, 1278 en 1290.

Anders dan bovengenoemde personen noemde de PvdA, onder aanvoering van Wouter Bos, de moord op Theo van Gogh niet expliciet een terroristische aanslag. Wouter Bos bleef steevast termen gebruiken als ‘*de moord*’ en ‘*de moordaanslag*’.¹⁴⁶ Wel stelde Bos vast dat het Islamitisch terrorisme (als stroming) een mondiaal probleem was, maar voegde toe: ‘*Het islamitisch terrorisme was al onder ons ver voor Submission*¹⁴⁷ *gemaakt werd*’.¹⁴⁸ Daarmee liet Bos zien dat van een nieuw fenomeen geen sprake was, althans niet als gevolg van de moord op Theo van Gogh. Bos maakte hier onderscheid tussen de moordaanslag en ‘*het internationaal vertakte Islamitisch terrorisme*’, maar zag wel een verband tussen die twee. Bos bekritiseerde in zijn betoog vooral de benadering die door het kabinet-Balkenende II werd gehanteerd. Daarmee hield Bos vast aan de houding die hij, na het mislukken van de CDA-PvdA coalitie als van gevolg de Tweede Kamerverkiezingen in januari 2003, steeds had gebezigd.¹⁴⁹

Tussen de parlementariërs die de moordaanslag op Van Gogh als een nieuwe categorie ervoeren enerzijds en Wouter Bos anderzijds stonden nog enkelen die zich niet uitlieten over het eventueel nieuwe karakter van het terrorisme. De fractievoorzitter van het CDA, Maxime Verhagen, benaderde het debat heel anders dan coalitiepartner VVD. Verhagen noemde de aanslag een daad van radicalisme en terrorisme, maar richtte zich vooral op een breder thema: de verhouding tussen veiligheid en privacy. Zo stelde Verhagen dat privacy niet boven veiligheid ging en was hij van mening dat je beter tien onschuldigen in een cel kon hebben dan één terrorist op straat.¹⁵⁰ Femke Halsema (GroenLinks) veroordeelde in haar betoog over de moord op Theo van Gogh vooral het terroristische karakter van de moord. Halsema sprak ferme taal, maar liet zich in haar betoog niet uit over een eventueel nieuw aspect aan het terrorisme. Halsema riep het kabinet op de reeds ingezette lijn voort te zetten.¹⁵¹ Ook SP-lijsttrekker Jan Marijnissen sprak in het kader van de aanslag op het leven van Van Gogh. Hij noemde het een ‘*lafhartige daad*’¹⁵² en sprak over een daad van terrorisme. Anders dan Jozias van Aartsen was Marijnissen van mening dat deze daad wel te herleiden was tot verruwing en verharding van de samenleving: ‘*Nederland wordt pas veiliger als wij asociaal gedrag en*

¹⁴⁶ *HTK*, 2004-2005, 11 november 2004, 1293, 1294 en 1295.

¹⁴⁷ *Submission* (2004) is een korte film, geregisseerd door Theo van Gogh en geschreven door Ayaan Hirsi Ali. De film is omstreden doordat er kritiek wordt geleverd op de Islam. Veel moslims ervaren de encensering als godslastering.

¹⁴⁸ *HTK*, 2004-2005, 11 november 2004, 1294.

¹⁴⁹ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis*, 231-233.

¹⁵⁰ *HTK*, 2004-2005, 11 november 2004, 1278-1282.

¹⁵¹ *Ibidem*, 1288-1289.

¹⁵² *Ibidem*, 1292.

niet-rationeel handelen kunnen terugdringen,¹⁵³ Daarmee plaatste Marijnissen deze daad van terrorisme in de bredere problematiek van verharding van de criminaliteit. Hij adviseerde het kabinet dan ook om minder oorlogstaal te gebruiken.¹⁵⁴ Dat leidde alleen maar tot escalatie.

Tussenbalans

Ten opzichte van het Molukse terrorisme en het RaRa-terrorisme werd de moord op Theo van Gogh expliciet als nieuw ervaren. Net als bij de duiding van het RaRa-terrorisme kan er sprake zijn geweest van beïnvloeding door de Nederlandse Inlichtingendienst. Dit, door de BVD geïntroduceerde, catastrofale terrorisme was anders dan het (inter)nationale terrorisme dat zich had afgespeeld in de geschiedenis. Deze “nieuwe” vorm van terrorisme werd door Van Aartsen, Dittrich en Van der Vlies uitgesproken. Opvallend is dat bij het Molukse en RaRa-terrorisme de terroristische acties vooral als “anders” werden ervaren en de moord op Theo van Gogh als “nieuw”. Een voorbeeld van die explicitering ligt al in het woord “moslimterrorisme”. Bij het Moluks en RaRa-terrorisme werd het niet in één woord genoemd. Toen spraken de Kamerleden nog over terrorisme in zijn algemeenheid en niet over respectievelijk Moluks- of RaRa-terrorisme. Een tweede aspect dat opvalt aan het plenaire debat over de moord op Van Gogh is dat er nu wél een eensluidend oordeel is over de typering van de daad. Bijna alle Kamerleden die aan het woord kwamen, spraken in de terminologie van terrorist/terrorisme. Alleen Wouter Bos (PvdA) bleef enigszins terughoudend in zijn typering. Bos sprak vooral over de “moord(aanslag),” maar noemde wel het verband tussen het Islamitisch terrorisme en de moordaanslag op Van Gogh. Anders dan bij de debatten over het Molukse terrorisme, en in mindere mate het RaRa-terrorisme, werd het debat over de moord op Van Gogh over het algemeen niet naar een bredere thematiek getrokken. Alleen Verhagen sprak namens het CDA over privacy tegenover veiligheid als breder thema; een thematiek die bij de Molukse aanslagen ook al speelde, maar toen als ondergeschikt werd ervaren.

¹⁵³ *HTK*, 2004-2005, 11 november 2004, 1292.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

Conclusie

Deze scriptie heeft tot doel gehad de veranderingen te bekijken aangaande het spreken over terrorisme in de Nederlandse Tweede Kamer der Staten-Generaal. Daarbij is in het eerste hoofdstuk gekeken naar het Molukse terrorisme (1970-1978). In het tweede hoofdstuk werd het RaRa-terrorisme behandeld (1985-1991). Als laatste werd in het derde hoofdstuk het debat aangaande de moord op Theo van Gogh (2004) geanalyseerd. Door deze eventuele veranderingen in het terrorismedebat te constateren kan er een bijdrage worden geleverd aan de wetenschappelijke discussie omtrent het bestaan van “new terrorism.” Daarbij is in het bijzonder een plaats ingeruimd voor de wetenschappelijke theorie van de Amerikaanse politicoloog David Chris Rapoport. Door het constateren van veranderingen in het spreken in de Tweede Kamer over een aantal specifieke terroristische aanslagen in Nederland kan iets gezegd worden over de geldigheid van zijn theorie. In dit geval waren dat dus de casussen die reeds in de inleiding van deze historische scriptie zijn benoemd.

In het eerste hoofdstuk kwam naar voren dat er aanvankelijk in 1970 enige terughoudendheid was om terminologie in de trant van terrorisme te gebruiken. Tijdens het eerste debat bezigde alleen Frans Goedhart (groep-Goedhart) dergelijke taal. Wel werd gesteld door enkele Kamerleden dat de bezetting van de Indonesische Ambassade een vorm van geweld was waar Nederland daarvoor nog nooit mee geconfronteerd was. Naar aanleiding van de treinkapingen nabij Wijster en De Punt, de bezetting van het Indonesische consulaat-generaal te Amsterdam en de gijzeling in Bovensmilde was de terughoudendheid om de Molukkers als terrorist aan te duiden een stuk minder. Een verklaring voor deze verminderde terughoudendheid ligt hoogstwaarschijnlijk in het in 1973 ontstane Nederlandse contraterrorismebeleid. Vanaf de uitgifte van de *Terreurbrief* werd er gemakkelijker over terroristen gesproken, al was dat geen bedoeld gevolg. In vergelijking met de actie van 1970 viel ook op dat enkele Kamerleden bevreesd waren over een “nieuw” aspect aan het Moluks terrorisme: iedereen kon plots slachtoffer worden. Men had te maken gekregen met een nieuw fenomeen: de treinkaping.

Anders dan bij het Moluks terrorisme was er bij het RaRa-terrorisme geen sprake van een plenair debat. Wel werd, na zes jaar van inactiviteit, de Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten bijeengeroepen. Dat zegt veel over de dreiging die gevoeld werd aangaande dit terrorisme. Net als bij het Moluks terrorisme was er geen unanimititeit over een te hanteren definitie voor deze acties. Of er sprake was van terrorisme of

politiek gewelddadig activisme, werd door de Kamerleden niet eenduidig uitgesproken. De term politiek gewelddadig activisme kwam uit de koker van de BVD en lijkt daarmee enkele politici te hebben beïnvloed. Een feit dat wel duidelijk naar voren kwam, was dat er in de Tweede Kamer een stuk minder aandacht was voor het RaRa-terrorisme dan voor het Moluks terrorisme.

In het derde hoofdstuk kwam de moord op Theo van Gogh ter sprake. In vergelijking met de eerdere aanslagen werd door (bijna) alle Kamerleden uitgesproken dat het hier ging om terrorisme. Alleen Wouter Bos (PvdA) sprak niet direct over terrorisme. Daarnaast ervoeren VVD'er Jozias van Aartsen, Geert Wilders (groep-Wilders), SGP'er Bas van der Vlies en Boris Dittrich (D66) de moordaanslag als totaal nieuw. Dit werd expliciet uitgesproken door deze vier Kamerleden. Net als bij de RaRa-aanslagen kan er hier sprake zijn geweest van beïnvloeding van buitenaf. In 2001 introduceerde de BVD een nieuwe term: het catastrofaal terrorisme.

Aangaande het spreken over terrorisme in de Tweede Kamer zijn, op basis van de bekeken casussen, een aantal veranderingen te constateren. Een eerste verandering die heeft opgetreden is dat het thema terrorisme aan importantie heeft gewonnen. Waar het debat over de Molukse acties nog veelal ging over bredere thematiek en niet over terrorisme *an sich*, kwam de thematiek terrorisme later meer op de voorgrond te staan. Bij de Molukse acties richtte het debat zich op het nieuwe politiebestedel, de nieuwe politiewet, illegaal wapenbezit en de verhouding tussen privacy en veiligheid. Bij het RaRa-terrorisme ging het niet over bredere thema's, omdat die acties slechts in vaste Commissies werden besproken. In 2004 was die bredere thematiek bijna geheel verdwenen uit het debat. Het ging in dat debat bijna alleen nog maar over terrorisme zelf. Alleen het CDA en de SP deden pogingen het debat naar een breder thema te trekken.

Ten tweede is het begrip terrorisme veel meer ingeburgerd geraakt. Of er door individuele Kamerleden gesproken wordt in dergelijke terminologie is van drie externe factoren afhankelijk. Ten eerste kan er sprake zijn van beïnvloeding door een andere speler in het politieke krachtenveld: de BVD/AIVD. Dat was te zien bij het gebruik van de term "politiek gewelddadig activisme" door enkele Kamerleden gedurende het debat over RaRa-terrorisme. Ten tweede speelt de partijachtergrond een rol. Zo is het opvallend dat de PvdA erg terughoudend is met verwijzen naar van groepen als terroristen, hetgeen te verklaren is doordat de PvdA rondom het Moluks terrorisme steun verleende aan de Molukse onafhankelijkheidsclaim. Dit was van de redenen waarom Frans Goedhart de partij had verlaten. Bij het Rara-terrorisme betrof het terrorisme uit "linkse hoek" en dat Wouter Bos na

de moord op Theo van Gogh terughoudend was met het woord “terrorist” is te verklaren doordat immigranten (en dus moslims) tot de traditionele achterban van de PvdA behoren. Ten derde is de samenstelling van de coalitie en het standpunt dat zij als geheel inneemt van belang. Een voorbeeld daarvan is de VVD die in 1977, net als coalitiepartner CDA, terughoudend was in het gebruik van “terrorisme.” In het debat na afloop van de treinkaping in 1975 gebruikte Henk Koning namens de oppositiepartij VVD nog wel termen als terrorist, terwijl de coalitiepartijen dat niet deden. In het debat na de moord op Theo van Gogh sprak de VVD als coalitiepartner, in de persoon van Jozias van Aartsen, ook over terroristen. In dit geval was er sprake van invloed van de BVD en sprak de gehele coalitie over terrorisme.

Belangrijker voor de brede probleemstelling is het derde verschil. Het Islamitisch terrorisme werd door een aanzienlijk deel van de Kamer expliciet als nieuw ervaren. In 1970 was van een dergelijke ervaring ook al sprake geweest al was dat in veel mindere mate. Slechts één Kamerlid sprak over een “eerste geval van dodelijk geweld”. Het Kamerlid in kwestie, Hans Wiebenga (PSP) noemde het geeneens terrorisme. Pas bij de treinkaping in 1975 ervoeren Kamerleden duidelijker een nieuwe vorm van geweld, maar nog geen nieuwe vorm van terrorisme. Vooral de verschijningsvorm van dit geweld werd als nieuw ervaren en niet specifiek het Moluks terrorisme zelf. Elke Nederlandse burger kon slachtoffer worden van een gijzeling. Juist dat aspect maakte het nieuw en beangstigend. Alleen Sef Imkamp (D66) sprak over een nieuw soort terrorisme: “Flitsend terrorisme” door Molukkers. Wel zagen enkele Kamerleden nieuwe aspecten als een gering aantal daders ten opzichte van een groot aantal slachtoffers, maar dat betrof wederom vooral de verschijningsvorm. Wanneer er gekeken wordt naar het RaRa-terrorisme valt op dat daar wel meer werd gesproken over terrorisme, maar dat nergens uit bleek dat het als nieuw werd ervaren. De verminderde aandacht voor het RaRa-terrorisme is daarbij echter een belemmerende factor.

Wanneer we teruggrijpen naar theorie van Rapoport bestaat voor Nederland idealiter het volgende schema met bijbehorende scheidslijnen:

Anarchistisch terrorisme	Niet van toepassing
Anti-Koloniaal terrorisme	Moluks terrorisme (1970-1978)
(Nieuw-) Links terrorisme	Rara-terrorisme (1985-1991)
Islamitisch terrorisme	moord op Theo van Gogh (2004)

Zoals in de inleiding reeds betoogd was er binnen Nederland geen sprake van Anarchistisch terrorisme. Uit de conclusie van deze historische scriptie is naar voren gekomen dat de

scheidslijn tussen het Moluks en Rara-terrorisme niet afdoende te verdedigen valt op basis van de bestudeerde casussen. De scheidslijn tussen het – in Nederland niet bestaande – Anarchistische terrorisme en het Moluks terrorisme is slechts in beperkte mate te verdedigen. Kamerleden voelden aan dat het ging om een nieuw soort geweld, maar niet iedereen was ervan overtuigd dat het ging om een nieuw soort terroristische daden. Een scheidslijn die op basis van de ervaringen van Nederlandse Tweede Kamerleden wel te verdedigen is, is de scheidslijn tussen het RaRa-terrorisme en de moord op Theo van Gogh. Een belangrijke notie daarbij is dat het dan niet specifiek gaat om de scheidslijn tussen RaRa-terrorisme en de moord op Van Gogh, maar om de scheidslijn tussen het eerder bestaande terrorisme en het Islamitisch terrorisme. Wanneer we terugkeren naar het “scheidslijnen-schema” blijft de volgende weergave over:

Anarchistisch terrorisme	Niet van toepassing
Anti-Koloniaal terrorisme	Moluks terrorisme (1970-1978)
(Nieuw-) Links terrorisme	Rara-terrorisme (1985-1991)
Islamitisch terrorisme	moord op Theo van Gogh (2004)

Het Moluks terrorisme als “nieuw” terrorisme is dus slechts in beperkte mate verdedigbaar, vandaar de stippellijn. Bij het Moluks terrorisme ging het vooral om de treinkaping die als nieuw werd ervaren. Kamerleden ervoeren dit vooral als een nieuw soort geweld, daarom gaat het hier wederom om een beperkte verdedigbaarheid. Als ervaring van “nieuwigheid” wordt aangebracht in het schema, veranderen de scheidslijnen in het schema opnieuw:

Anarchistisch terrorisme	Niet van toepassing	Niet van toepassing
Anti-Koloniaal terrorisme	Moluks terrorisme (1970-1978)	1970 Bezetting Indonesische ambassade
		1975 Treinkaping Wijster en bezetting Indonesisch consulaat-generaal
		1977 Treinkaping De Punt en gijzeling school
		1978 Bezetting provinciehuis
(Nieuw-) Links terrorisme	Rara-terrorisme (1985-1991)	1985-1987: brandstichting bij Makro & Shell
		1990-1991: bomaanslagen
Islamitisch terrorisme	moord op Theo van Gogh (2004)	2004: moord op Theo van Gogh

Elke terroristische aanslag verschilt een ander en is in zekere zin dus “nieuw”, maar die ervaring is er bij Kamerleden in het verleden niet altijd geweest. Nogmaals, vooral de verschijningsvorm werd als nieuw ervaren. De indeling die Rapoport maakte is dus niet te verdedigen wanneer er aan de hand van parlementaire debatten wordt gekeken naar het specifieke geval Nederland. Tweede Kamerleden ervoeren het terrorisme niet als nieuw op de door Rapoport veronderstelde scheidslijnen. De scheidslijnen zijn minder rigide dan hij ze doet voorstellen. Een meer flexibele benadering zou meer op zijn plaats zijn. De indeling die Rapoport maakte, blijkt teveel uit te gaan van duo-causaliteit. Op basis van motief en stijl/techniek valt een indeling niet te maken. Het motief van terroristische organisaties is inherent aan de tijd en de context van die tijd. Het klinkt ietwat idealistisch, maar om terrorisme te voorkomen dienen overheden te voorkomen dat geïsoleerde groepen radicaal naar de wapenen grijpen. De verschijningsvorm is onderhevig aan technische ontwikkelingen van de tijd. Dat er bij deze verschijningsvorm van het internationale terrorisme sprake is van schaalvergroting mag evident zijn. Toen de trein beschikbaar werd voor het “gewone volk” richtten terroristen zich op de treinkaping. Op het moment dat het vliegtuig betaalbaar werd, richtten terroristen zich op vliegtuigkapingen. Een laatste probleem is dat het etiket terrorisme achteraf op gebeurtenissen is geplakt. In de geschiedenis was men er niet altijd direct van overtuigd dat het ging om terrorisme.

In Nederland lijkt dus meer sprake te zijn geweest van een radicale breuk tussen het oude en het nieuwe terrorisme, dan dat er sprake is geweest van de fasering zoals Rapoport deze maakte. Desondanks luidt het advies om terroristische daden überhaupt niet te labelen. Het is beter om terroristische organisaties en daden te analyseren in hun eigen context. Dat geeft een genuanceerder beeld over de geschiedenis van het terrorisme, dan dat er geprobeerd wordt terroristische organisaties in een frame te passen. Organisaties die niet geheel in een frame passen betitelen als hybride is namelijk geen oplossing.

Bij vervolgonderzoek zou het interessant kunnen zijn om een zelfde analyse uit te voeren voor andere landen of voor meer casussen binnen Nederland. Nu was de tekstuele ruimte van deze scriptie enigszins beperkt en zijn er maar drie (reeksen) terroristische aanslagen bekeken. Een suggestie in dat kader is om het terrorisme dat zich niet tegen Nederland richtte, maar zich wel voordeed in Nederland, mee te nemen. Voorbeelden daarvan zouden de aanslagen door IRA, ETA, Rote Armee Fraktion, Japanse Rode Leger, Rode Jeugd en de Palestijnse acties kunnen zijn. Tegelijkertijd is het ontbreken van hierboven beschreven bredere onderzoeksopzet een zwakte van dit onderzoek. Het beperkt de mate waarin de conclusies veralgemeniseerbaar zijn. Op basis van dit ene onderzoek valt namelijk de these

van Rapoport niet te ontkrachten. Het is echter wel een aanwijzing dat zijn these voor Nederland niet direct te verdedigen valt. Het is interessant om, met het bekende spreekwoord (de uitzondering bevestigt de regel) in het achterhoofd, bij vervolgonderzoek te kijken of er sprake is van een incident of dat er sprake is van een patroon.

Literatuurlijst

Literatuur:

- Aerts, Remieg et al, *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen/Amsterdam, 2009)
- Binnenlandse Veiligheidsdienst, *Terrorisme aan het begin van de 21e eeuw; dreigingsbeeld en positionering BVD* (Leidschendam, 2001).
- Bomert, Bert et al. (red.), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 2008* (Nijmegen, 2008).
- Bosmans, Jac en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2011).
- Buijs, Frank *Overtuiging en geweld: vreedzame en gewelddadige acties tegen de apartheid* (Breda, 1995).
- Craenen, Olof, 'New Terrorism' of Oud Nieuws': *ETA en het Islamistische Terrorisme in Spanje* (Utrecht, 2008).
- Cooper, H., 'Terrorism – the problem of definition revisited', *American behavioral scientist* 44:6 (2001), 881-893.
- Cronin, Audrey Kurth en James Ludes (red.), *Attacking Terrorism* (Washington, 2004).
- De Graaf, Beatrice en Bob de Graaff, 'Bringing politics back in: the introduction of the 'performative power' of counterterrorism', *Critical Studies on Terrorism* 3:2 (2010), 261-275.
- De Graaf, Beatrice, *Theater van de angst: de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam, 2010).
- De Keizer, Madelon, *Frans Goedhart, journalist en politicus (1904-1990): een biografie* (Amsterdam, 2012).
- Duyvendak, Jan-Willem et al. (red.), *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam, 1992).
- Duyvestein, Isabelle, 'How new is the new terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 27 (2004), 439-454.
- Duyvenstein, Isabelle en Beatrice de Graaf (red.), *Terroristen en hun bestrijders: vroeger en nu* (Amsterdam, 2007).
- Fijnaut, Cyrille, *De Geschiedenis van de Nederlandse politie* (Amsterdam, 2007).

- Fijnaut, Cyrille, 'Politiek terrorisme en politie', *Het tijdschrift voor de politie* 45:12 (1983), 627-632.
- Ganor, Boaz. 'Defining terrorism: is one man's terrorist another man's freedom fighter?', *Police practice and research* 3:4 (2002), 287-304.
- Hoffman, Bruce, 'Rethinking Terrorism and Counterterrorism Since 9/11', *Studies in Conflict & Terrorism* 25 (2002).
- Jacquard, Roland, *In de naam van Osama Bin Laden: geschreven vóór 9/11/2001* (Amsterdam, 2002).
- Jones, Guno, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland, 1945-2005* (Amsterdam, 2007).
- Klem, Wouter, *Dynamiet op de dam: De rol van de anarchistische samenzwering bij de institutionalisering en professionalisering van Nederlands veiligheidsbeleid: 1881-1914*(Leiden, 2013).
- Laqueur, Walter, *No end to war: terrorism in the twenty-first century* (New York, 2004).
- Laqueur, Walter, *A history of terrorism*, (Londen, 1977).
- Lesser, Ian et al., *Countering the new terrorism* (Washington D.C., 1999).
- Malik, Omar, *Enough of the Definition of terrorism!* (Londen, 2001).
- Muller, Erwin, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid: gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen in Nederland* (Arnhem, 1994).
- Nacos, Brigitte, *Terrorism and Counterterrorism: Understanding Threats and Responses in the Post-9/11 World* (Londen, 2006).
- Obdeijn, Herman en Marlou Schrover *Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam, 2008).
- Pedhazur, Ami en Arie Perliger, *The changing nature of suicide attacks: a social network perspective* (Austin/Haifa, 2006).
- San Juan, Epifano, *In the Wake of Terror: Class, Race, Nation, Ethnicity in the Postmodern World* (Manila, 2007).
- Schmid, Alex, 'Frameworks for conceptualising terrorism', *Terrorism and political violence* 15: 3 (2003), 197-221.
- Schmid, Alex, *Handbook of Terrorism Research* (Londen, 2011).
- Schmid, Alex en Albert Jongman, *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, databases, theories and literature* (Amsterdam, 1988).
- Schmid, Alex, 'Politiek geweld en terreurbestrijding in Nederland', *Tijdschrift voor Criminologie* 40-1(1989), 333-357.

- Schmid, Alex, 'Terrorism the definitional problem', *Journal of international law* 36:1 (2004), 375-420.
- Schmid, Alex, 'The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism', *Perspectives on terrorism* 6:2 (2012).
- Simon, Jeffrey, *The terrorist trap* (Bloomington, 1994).
- Smeets, H. en F. Steijlen, *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Utrecht 2006).
- Spencer, Alexander, 'Questioning the concept of 'New Terrorism'', *Peace Conflict & development* 1:8 (2006).
- Steijlen, F., *RMS. Moluks Nationalisme in Nederland 1951-1994. Van ideaal tot symbool* (Amsterdam 1996).
- Visser, C., *Terrorisme en West-Europa* (Den Haag, 1986).
- Wecke, Leon en Fred Wester *De redenering achter de bo: een inhoudsanalyse van twee RaRa-documenten* (Nijmegen, 1992).
- Weinberg, Leonard, Ami Pedahzur en Sivan Hirsch-Hoefler, 'The challenges of conceptualizing terrorism', *Terrorism and political violence*, 16:4 (2004), 777-794.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) (geraadpleegd via Statengeneraaldigitaal.nl en Officielebekendmakingen.nl)

Handelingen:

- *HTK* 1969-1970, 1 september 1970, 4356-4365.
- *HTK* 1975-1976, 12 februari 1976, 2807-2839.
- *HTK* 1977-1978, 23 juni 1977, 174-223.
- *HTK*, 1977-1978, 14 maart 1978, 1646-1648.
- *HTK*, 1978-1979, 30 augustus 1978, 3339.
- *HTK*, 1987-1988, 26 april 1988, 3702.
- *HTK*, 2001-2002, 12 september 2001, 6255-6256.
- *HTK*, 2004-2005, 2 november 2004, 947.
- *HTK*, 2004-2005, 11 november 2004, 1278-1295.

Kamerstukken:

- *HTK Kamerstuk*, 1976-1977, kamerstuknummer 14610, ondernummer 2.
- *HTK Kamerstuk*, 1987-1988, kamerstuknummer 20835, ondernummer 1.

Bijlagen:

- *HTK Bijlagen*, 1977-1978, 14800, VI, nr. 7.
- *HTK Bijlagen*, 1986-1987, 19700, VI, nr. 30., 1.
- *HTK Bijlagen*, 2004-2005, kamerstuk 29854, ondernummer 1.

Aanhangsel:

- *HTK Aanhangsel*, 1992-1993, nummer 746, 1523.

Gericht geraadpleegde periodieken:

NRC, *Open brief aan Hirsi Ali*, 5 november 2004.

Overige:

De Graaff, Bob, *Something in the air. Terrorisme als kunst*. (2007).

NOVA, *Reconstructie moord Theo van Gogh*, uitgezonden op 25 januari 2005

Verslag Handsards van het House of Commons (HC), '14 september 2011: International Terrorism and Attacks in the USA' 606-616.